

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

AURELIJA JANSONIENĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

1899 IR 1907 M. HAGOS KONFERENCIJOS IR JŲ ĮTAKA TARPTAUTINEI
HUMANITARINEI TEISEI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. Istorinės ir teisinės aplinkybės nulėmusios 1899 m. ir 1907 m. Hagos taikos konferencijų sušaukimą	7
1.1. Karo teisės kodifikavimas nuo 1863 m.	9
1.2. Politinės ir ekonominės aplinkybės, konferencijų organizavimas.....	13
2. Hagos taikos konferencijų rezultatai	19
2.1. Konferencijų veikla tarptautinės humanitarinės teisės plėtojimo srityje.....	21
2.1.1. Ginkluotės, kariavimo priemonių ir metodų ribojimas	21
2.1.2. Taikus tarptautinių ginčų sprendimas.....	28
2.1.2.1. Nuolatinis arbitražo teismas	28
2.1.2.2. Tarptautinis prizų teismas.....	31
2.1.3. Karo įstatymų ir papročių kodifikavimas	31
2.1.3.1. Teisėto karo veiksmų dalyvio - kombatanto samprata ir statusas	31
2.1.3.2. Martenso išlyga ir jos reikšmė.....	37
2.1.3.3. Karinės okupacijos režimas	44
2.1.3.4. Karo aukų apsaugos pradmenys	46
2.2. Karinis neutralitetas	48
2.3. Atsakomybės už tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus pradmenys.....	50
IŠVADOS	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS	55
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61

IVADAS

Žmonijos istorijoje buvo daugybė karų, kurie beprasmiškai nusinešė milijardus žmonių gyvybių. Riboti kariavimo priemonės, tramdyti kariaujančiųjų žiaurumą buvo bandoma įvairiais žmonijos evoliucijos etapais. Priėmus 1864 m. Ženevos konvenciją „Dėl sužeistųjų ir sergančių karių padėties pagerinimo sausumos karo metu“ valstybės tarptautines pastangas sukcentravo ginkluotų konfliktų humanizavimo teisinėms priemonėms parengti, ribojant kariavimo priemonės ir kodifikuojant karo įstatymus ir papročius. Tokių normų poreikį lėmė keletas skirtingų veiksnių: didelės naikinamosios galios kariavimo priemonių sukūrimas; karo veiksmų, sukeliančių naujas grėsmes žmonių gyvybei ir saugumui ginkluotų konfliktų metu, mastų augimas; visuomenės humanitarinio judėjimo, siekiančio apsaugoti žmones ginkluoto konflikto metu, suaktyvėjimas; būtinybė užtikrinti tarpvalstybinio bendradarbiavimo ekonomikos, prekybos ir kitose srityse plėtrą ir kiekvienos valstybės neatimamą teisę kariauti pasinaudojant karinės būtinybės doktrina. Šias tendencijas įkūnijo ir pirmoji tarptautinių santykių istorijoje karo įstatymų ir papročių kodifikacija įgyvendinta 1899 – 1907 m. Hagos taikos konferencijose.

Viena iš priežasčių paskatinusi domėtis 1899-1907 m. Hagos taikos konferencijų reikšmingumu, buvo tai, kad šioje konferencijoje pirmą kartą buvo kodifikuoti karo įstatymai ir papročiai.

Antroji priežastis būtų ta, kad kai kurios priimtose Hagos konvencijos ilgą laiką neprarado savo aktualumo ir, kad jose suformuluotos normos buvo įtvirtintos vėlesnėse konvencijose.

Trečioji priežastis, kuri lėmė pasiryžimą įvertinti Hagos konferencijų įtaką tarptautinei humanitarinei teisei yra ta, kad Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol nepakankamai domėtasi šiuo klausimu.

Magistro darbo temos aktualumas ir problematika. Magistro darbo tema aktuali tuo, kad Hagos konferencijos neišsprendė svarbiausių konfliktų židinių pasaulyje ir dėl to nebuvo užkirstas kelias Pirmajam pasauliniam karui, kurio pasekmės yra jaučiamos ir šiandienos valstybių gyvenime. Vis dar vyksta ginkluoti konfliktai, kurie pareikalauja nekaltų žmonių aukų ir tai gali privesti prie III pasaulinio karo (nors kai kurių mokslininkų nuomone jis jau vyksta). Todėl reikia atskleisti pirmojo šaltinio, kuris kodifikavo karo teisės įstatymus ir papročius, reikšmę humanitarinei teisei ir situacijos pasikeitimą po 1899-1907 m. konferencijų. Taip pat atsakyti į klausimą ar laikomasi tarptautinių papročių šiandienos valstybių ar vyrauja anarchija ir kaip galima būtų išspręsti problemas pasinaudojant karo papročiais.

Magistro darbo temos ištyrimo lygis. Analizuojant šią temą ir gilinantis į darbo objektą, remtasi labai įvairia medžiaga: užsienio šalių mokslininkų darbais, publikuotais moksliniais straipsniais, monografijomis bei jų atliktais tyrimais, teismų praktika, tarptautinių organizacijų priimtais dokumentais.

R. Taft Keele disertacijoje „Peace Unity: 19 th Century Irenic Motivations in Europe Unification“, kuri buvo publikuota „Sophie journal“, 2005 m. sausio mėnesį, aptarė priežastis dėl kurių buvo nuspręsta surengti Hagos konferencijas, kas jas suorganizavo, konferencijų darbotvarkę bei tikslus¹.

G. Best straipsnyje „Peace Conferences and the Century of Total War: the 1899 Hague Conferences and what came after“, kuris buvo publikuotas „American Journal of International Law“ 1999 m. išnagrinėjo priežastis nulėmusias konferencijų sušaukimą, problemas kurios iškilo priimant konvencijas bei jų rezultatus².

Straipsnyje „The 1899 Hague Declaration concerning expanding bullets: A treaty effective for more than 100 years faces complex contemporary issues“ publikuotame Tarptautinėje Raudonojo Kryžiaus apžvalgoje 2003 m., pora autorių R. Coupland ir D. Loya atsakė į klausimą, kodėl dumdum kulkos buvo uždraustos 1899 m. priimant deklaraciją bei aptarė deklaracijos rengimo metu tarp konferencijos delegatų iškilusias problemas³.

A. Bos straipsnyje „The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict“ aptariamos trys konferencijos bei jų įtaka kultūros apsaugai ginkluoto konflikto metu⁴.

Lee A. Casey, David B. Rivkin, Jr. & Darin R. Bartram moksliniame straipsnyje „Unlawful Belligerency and its Implications under International Law“ nagrinėjo klasikines taisykles dėl kariaujančio asmens priskyrimo neteisėtam kombatantui bei jų pritaikymą praktikoje, aptarė Al Qaeda ir Talibano statusą⁵.

Martenso išlyga ir jos suformulavimas 1899 m. Hagos konferencijos metu, Martenso pasiūlymo reikalingumas, jo reikšmė bei Tarptautinio teisingumo teismo požiūris į išlygą buvo nagrinėjami R. Ticehurst straipsnyje „The Martens clause and the laws of armed conflict“⁶, kuris buvo publikuotas Tarptautinėje Raudonojo Kryžiaus apžvalgoje 1997 m., taip pat šią temą

¹ R.T. Keele. Peace unity: 19th Century Irenic Motivations in European Unification. German and Economics Department. 2005, P12-13.//http://sophie.byu.edu/sophiejournal/thesis/keele_thesis.pdf; prisijungimo laikas: 2006-03-20.

² Peace Conferences and the Century of Total War: the 1899 Hague Conferences and what came after//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.00096>; prisijungimo laikas: 2005-10-17.

³ R. Coupland. D. Loya. The 1899 Hague Declaration concerning Expanding Bullets: A Treaty effective for more than 100 years faces complex contemporary issues//http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/irrc_849_Coupland_et_Loya; prisijungimo laikas: 2006-06-02.

⁴ A. Bos. The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-0033.2005.00539.x?cookieSet=1>; prisijungimo laikas: 2006-05-31.

⁵ Lee A. Casey, David B. Rivkin, Jr & Darin R. Bartram. Unlawful Belligerency and its Implications under International Law//http://www.pegcus/archive/Unitary%20Executive/Rivkin-Casey_unlawful_belligerency.pdf; prisijungimo laikas: 2006-09-13.

⁶ Ticehurst R. The Martens Clause and The Law of Armed Conflict//<http://www.icrc.org/Web/Eng/seteeng0.nsf/iwplist133/32AEA038821EA35EC1256B66005A747C>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

plėtojo D. Fleck staripsnyje „Friedrich von Martens: A Great International Lawyer from Pärnu”⁷ bei A. Cassese moksliniame darbe „The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky”⁸.

Profesorius Y. Dinstein savo moksliniame darbe pavadinimu „Legislation under 43 of HR: Belligerent occupation and Peacebuilding” nagrinėjo klausimus susijusius su 43 str. įtvirtinta okupavusios valstybės pareiga karinės okupacijos metu⁹.

Lietuvos teisės doktrinoje ši tema nėra išnagrinėta. Ją netiesiogiai yra palietę kai kurie mokslininkai, tačiau neplėtojant esmės.

Magistro darbo problema, objektas, tikslas ir uždaviniai. Magistro darbo tyrimo problema: ar ir kiek sėkmingai Hagos konvencijos įtakojo tarptautinės humanitarinės teisės taikymą Pirmojo pasaulinio karo metu ir kiek tai lėmė jų tobulinimą.

Šio magistro darbo objektą iš esmės apibūdina jo pavadinimas: 1899 – 1907 m. Hagos konferencijos ir jų įtaka tarptautinei humanitarinei teisei. Taigi, pažinimo procesas bus nukreiptas į 1899 – 1907 m. vykusias Hagos taikos konferencijas ir jų metu priimtas konvencijas, kurių normos reguliuoja kariaujančių šalių elgesį sausumos ir jūrų karo metu, taip pat elgesį su karo belaisviais ir civiliais gyventojais jų teritorijoje okupacijos atveju, bei kitus klausimus. Taip pat bus siekiama atskleisti priežastis, kurios paskatino XIX a. pabaigoje surengti tokią taikos konferenciją.

Pagrindinis magistro darbo tikslas - patvirtinti idėją, kad 1899 – 1907 m. Hagos taikos konferencijos įtakojo humanitarinę teisę, ir kad jose priimtos konvencijos ir jose išdėstyti principai ilgainiui tapo paprotine teise ir yra taikomi visoms valstybėms.

Siekiant nurodyto pagrindinio tikslo, buvo iškelti šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti priežastis, kurios nulėmė 1899 – 1907 m. Hagos konferencijų surengimą, darbus atliktus iki pirmosios konferencijos, kuri kodifikavo karo įstatymus ir papročius.
2. Išnagrinėti Hagos taikos konferencijose priimtų konvencijų turinį.
3. Atskleisti 1899-1907 m. Hagos konvencijų, kaip tarptautinių papročių reikšmę.
4. Išanalizuoti Martenso išlygą ir jos reikšmę.
5. Išanalizuoti tarptautinio arbitražo instituto įsteigimą remiantis Hagos konvencijomis ir jo reikšmę per nagrinėtų bylų prizmę.

Magistro darbo tyrimo metodai. Tiriant 1899 – 1907 m. Hagos konferencijas ir jų įtaką humanitarinei teisei buvo naudojami šie metodai: alternatyvų, analogijos, apibendrinimo, istorinis, lyginimo, dokumentų analizės, kontent - analizės, loginis metodai. Šiuos metodus

⁷ D. Fleck. Friedrich von Martens: A Great International Lawyer from Pärnu//<http://www.bdcoll.org/fileadmin/docs/bdreview/bdr-2003-10-section2-article1.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-11-21.

⁸ A. Cassese. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky//<http://www.ejil.org/journal/vol11/No1/ab13.html>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

⁹ Dinstein Y. Legislation under 43 of HR: Belligerent occupation and Peacebuilding//<http://www.hpcr.org/pdfs/OccasionalPaper1.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-09-09.

pasirinkau taikyti dėl magistro darbo objekto specifikos, t.y, kad reikia tirti praeities įvykius ir jų įtaką ateities procesams. Dėl šios priežasties reikia palyginti konkuruojančias teorijas, pasiremti Hagos ir kitų konvencijų, reguliuojančių humanitarinės teisės nuostatas, kai kuriais panašumais, ištirti istorinius reiškinius, palyginti informaciją skirtingų autorių, skirtingais istorinio vystymosi laikotarpiais, išanalizuoti humanitarinės teisės dokumentų turinį, jų priėmimą.

Pagrindinės sąvokos naudojamos magistro darbe.

Humanitarinė teisė – yra normų visuma, kurių tikslas sumažinti ginkluoto konflikto rezultatus. Ji saugo asmenis, kurie nedalyvauja arba jau nebedalyvauja kariniuose veiksmuose, riboja kariavimo metodus ir priemones. Tarptautinė humanitarinė teisė dar vadinama karo teise arba ginkluoto konflikto teise¹⁰.

Karo įstatymai ir papročiai – tarptautinėje teisėje moralinių ir teisės normų, reguliuojančių kariaujančių šalių savitarpio santykius ir nustatančius neutralių valstybių padėtį karo metu, visuma¹¹.

Konvencija (lot. conventio - sutartis, susitarimas) - dažniausiai daugiašalė tarptautinė sutartis, reguliuojanti tarpvalstybinius santykius tam tikrose srityse¹².

Karinis neutralitetas - karo teisėje reiškia valstybės, kuri aktyviai nedalyvauja vykstančiame ginkluotame konflikte ir susilaiko nuo pagalbos teikimo bet kuriai kariaujančiai pusei, teisinę padėtį, taip pat jis apibūdina ir kelių valstybių padėtį vykstančiuose ginkluotuose konfliktuose¹³.

Karinė okupacija – teritorijos įgijimo būdas, okupuota teritorija tai tokia teritorija, kuri kontroliuojama atvirai, nuolat, efektyviai¹⁴.

¹⁰ <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/humanitarian-law-factsheet//prisijungimo laikas: 2006-12-27>.

¹¹ Ibid.

¹² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas.-Vilnius: Eugrimas, 2000. 64-65 p.

¹³ Fleck D. The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts. Oxford University Press, 1995. 494-495p.

¹⁴ Kūris P. Požarskas M. Tarptautinės teisės apybraižos. –Vilnius: Mintis, 1985. 444-445 p.

1. Istorinės ir teisinės aplinkybės nulėmusios 1899 m. ir 1907 m. Hagos taikos konferencijų sušaukimą

Karo įstatymai tokie pat seni kaip ir karai, o patys karai tokie seni kaip gyvybė žemėje. Daugelį tūkstantmečių pasaulyje neegzistavo toks reiškinys kaip visuotinė taika. Nesvarbu kaip toli žvelgtume į praeitį, bet ji yra perpildyta karų ir bereikalingų kraujo praliejimų. Rašytiniai ir žodiniai įrodymai, archeologiniai kasinėjimai betarpiškai paliudija apie žmonijos žiaurumą ir smurtą prieš tos pačios rūšies sutvėrimą – žmogų. Visą savo egzistavimo laikotarpį žmonija stengiasi sureguliuoti karą, kad būtų sumažinta jo visą griaunanti galia. Štai Papua gentims kovojant tarpusavyje, buvo reikalaujama visada įspėti priešą prieš pradėdant karo veiksmus, be to, karas prasidėdavo tik tada, kai abi priešiškos šalys būdavo pasiruošusios¹⁵. Nuo pirmųjų žmonių ir Biblijos laikų, ir daug amžių vėliau kovos laimėtojas iš pralaimėjusio atimdavo ne tik gyvybę, bet ir jam priklausančius daiktus, taip pat žmoną, vaikus, naminius gyvūnus ir nuosavybę. Pavyzdžiui, Biblijoje yra aprašoma, kaip buvo išžudyti Midjano karaliai - Evis, Rekemas, Zuras ir Rebas, taip pat Beoro sūnus Balaamas. Jie ne tik buvo nužudyti, bet ir nelaisvę izraeliečiai paėmė jų moteris, gyvulius ir turtą, taip pat sudegino jų miestus¹⁶.

Sun Tsu 4 a. pr. Kr. kūrinyje „Karo menas“ ir Manu įstatymuose buvo draudžiama žudyti karo nusikaltėlius, suteikiant, kaip alternatyvą, galimybę būti įtrauktam į priešų armijos gretas, vergiją arba laikomam įkaitu, už kurį prašoma išpirkos¹⁷. Po kelių amžių įsitvirtino apsikeitimo karo belaisviais praktika. Tokia praktika tęsėsi iki Amerikos pilietinio karo (1861-1865). Taip pat Manu įstatymai numatė draudimą žudyti iš rikiuotės pasitraukusius karius ir tuos, kurie pasidavė, be to, pasveikę po sužeidimo kariai buvo gražinami į tėvynę¹⁸. Kai kurios šio kodekso taisyklės primena 1899 m. ir 1907 m. Hagos konvencijose įtvirtintas taisykles, pavyzdžiui, buvo leidžiami ne visi kariavimo būdai ir priemonės: draudžiami nuodingi ginklai.

Vienos iš pirmųjų detalių karo taisyklių buvo nustatytos tarp romėnų ir graikų. Tos taisyklės numatė konkrečių asmenų ir pastatų apsaugą. Šiuolaikinės teisės normos, kurios gina vaikus, taip pat mokyklas, bibliotekas, muziejus ir kitus panašius pastatus nuo bombardavimo, suteikia specialų statusą medicininiam personalui ir dvasininkijai, kilo iš graikų ir romėnų tradicijos gerbti poetus, filosofus, aktorius, žmones, išsiskiriančius savo intelektu, bei tokių taisyklių, kurios pripažįsta šventyklas ir ambasadas kaip neliečiamas. Romėnai ir graikai taip pat laikėsi taisyklių, draudžiančių naudoti nuodus ar nuodingus ginklus. Iš šių valstybių buvo

¹⁵ Ж.Пикте. Развитие и принципы международного гуманитарного права: курс, прочитанный в июле 1982г. в Страсбургском университете в рамках информационной сессии. Москва, 1994. С.11-12.

¹⁶ Biblija. Nr. SK 31:7-8.

¹⁷ Levie H.S. History of the law of war on land//<http://www.icrc.org/Web/eng/sitteeng0.nsf/iwplist178/114E245DA2286D1BC1256B66005E8ACC>; prisijungimo laikas: 2006-05-01.

¹⁸ Ibid.

perimta pagarba mirusiam asmeniui, buvo draudžiama niekinti jo lavoną, numatyta pareiga jį palaidoti, o viena iš priežasčių skelbti paliaubas buvo mirusiojo laidojimas¹⁹.

Po Romos imperijos žlugimo iškilo katalikų bažnyčia, kurios teologai prisidėjo prie karo teisės plėtojimo ir išvystė teisingo karo doktriną. Su katalikų bažnyčia siejamas Pax Divina institutas - Dieviškoji taika. Šis institutas numatė karo laiką, t.y laiką, kurio metu draudžiama kariauti²⁰. Kryžiaus karų metu atsiranda riterystės institutas²¹. Jo veiklą daugiausia reglamentavo teisingo karo teisė ir ginklų teisė. Riterių kovų metu didelį postūmį įgauna garbingo karo taisyklės, garbės žodžio institutas. Riterystės laikotarpiu taip pat buvo reikalaujama skelbti karą, įtvirtintas parlamentaro, nešančio baltą vėliavą, neliečiamumas, draudžiama naudoti kai kurių rūšių ginklus.

1648 m. Vestfalijos taika užbaigė Trisdešimties metų karą. Šio karo metu H. Grocijus parašė traktatą „Apie karo ir taikos teisę“, kuris nustatė rėmus valstybių veiklai. Neabejojama, kad Grocijus šiuo traktatu siekė humanitarinės svajonės - pakeisti praktiką, kurios liudytojas buvo jis pats. Grocijus laikėsi nuomonės, kad priešui turi būti padaroma minimali žala, smurtas turi būti naudojamas tiek, kiek reikalingas pergalei pasiekti, o ne nubausti karą pralaimėjusius asmenis. Šiame darbe detalizuoti kai kurie principai: draudimas pulti bažnyčias ir šventyklas, padegti kovos lauką; įtvirtinta nekombatantų apsauga; išvardintos kategorijos asmenų, kuriems reikalinga apsauga: vaikai, moterys, beginkliai asmenys; reikalavimas pasigailėti prieš gyvybės, jei jis pasidavė²². Grocijaus nurodyti principai buvo laikomi paprotine teise, juos ėmė naudoti karo vadai. Iki 19 a. vidurio šie principai buvo įtvirtinti daugelyje karo instrukcijų bei buvo išdėstyti sutartyse, kurias Grocijus vadino karo elgesio reguliavimo metodu²³.

Taigi, istorijos apžvalga paneigia požiūrį, kad karai, vykę iki tarptautinės visuomenės pastangų kodifikuoti karo teisę, buvo vedami nesilaikant jokių taisyklių. Pradedant senovės civilizacijomis ir baigiant 19 amžiumi visuomenėje buvo nustatytos tam tikros humanitarinės teisės normos, kurių nuostatos dažnai panašios į šiuolaikinės teisės normas: tai ir reikalavimas skirti kombatantus nuo civilių, ir karo belaisvių apsauga bei bereikalingų kančių draudimo principas. Nors šie kariavimo standartai ir nepadėjo išvengti žiaurių nusikaltimų karų metu, tačiau padėjo sutelkti tarptautinės visuomenės pastangas kodifikuojant karo teisę.

¹⁹ Boyle G.J. Military humanity in war fare: the law of civil war//<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/BGJ.htm>; prisijungimo laikas: 2006-05-03.

²⁰ Čiočys P. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

²¹ Levie H.S. History of the law of war on land//<http://www.icrc.org/Web/eng/sitteeng0.nsf/iwplist178/114E245DA2286D1BC1256B66005E8ACC>; prisijungimo laikas: 2006-05-01.

²² Boyle G.J. Military humanity in war fare:the law of civil war//<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/BGJ.htm>; prisijungimo laikas: 2006-05-03.

²³ Ibid.

1.1. Karo teisės kodifikavimas nuo 1863 m.

1863-1899 metais buvo įtvirtintos pamatinės taisyklės, kurios turėjo įtakos karo teisės kodifikavimui Hagos konvencijose. Šiuo laikotarpiu buvo priimti keturi kertiniai dokumentai: Taisyklės, skirtos JAV karinėms pajėgoms kovos lauke (Lieberio kodeksas), Sankt Peterburgo deklaracija „Dėl atsisakymo karo metu naudoti mažesnio nei 400 gramų svorio sprogstamuosius sviedinius“, Briuselio deklaracijos projektas „Dėl karo įstatymų ir papročių“ ir Oksfordo karo įstatymų vadovas, kurie padėjo tvirtus pagrindus tolesnei kodifikacijai.

Kaip jau buvo paminėta, ilgą laiką jokie bandymai sumažinti visą griauinančias karų pasekmes nedavė apčiuopiamų rezultatų. Lūžis įvyko 19 a., kai visuomenė suprato, kad dauguma žmonių karo metu miršta ne nuo sužeidimų, o dėl to, kad sužeistieji paliekami karo lauke ir jiems nesuteikiama būtina pagalba arba jie miršta nuo ligų. 1854 m. Krymo karas buvo vienas iš pirmųjų karų, kurio metu aktyviai pradėjo veikti karo korespondentai, pranešantys apie žalą, kančias ir žiaurumą karo metu. 1862 m. Šveicarijos pilietis Anri Diunanas parašė knygą „Prisiminimai apie Solferiną“, kuri Europoje susilaukė didelio dėmesio, nes pirmą kartą karas buvo pristatytas ne kaip plevėsuojančių vėliavų, karo būgnų, didvyriško kovojimo ar patriotiškų aukų vieta, bet parodyta karo realybė: kovos iki mirties, daug sužeistųjų, kurie miršta, nes nėra medicininio personalo, kuris jais pasirūpintų. Sukrėstas karo žiaurumo, matydamas kenčiančius nuo skausmo ir nuo sužeidimo mirstančius kareivius, Anri Diunanas pateikė du pasiūlymus:

1. Įsteigti pagalbos draugiją sužeistiesiems.
2. Sušaukti tarptautinę konferenciją, kurioje būtų svarstomas klausimas dėl sužeistųjų apsaugos²⁴.

Šiais dviem pasiūlymais buvo pasinaudota: 1863 m. įkurtas Raudonojo Kryžiaus Komitetas (RKK), kurio nariu tapo ir Anri Diunanas. Penki šios organizacijos nariai 1880 m. tapo Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komiteto nariais²⁵. RKK nariai 1863 m. susirinko į Tarptautinę konferenciją Ženevoje, kurioje buvo atstovauta 16 Europos valstybių bei priimta Ženevos tarptautinės konferencijos rezoliucija²⁶. Pagrindiniai pasiekimai šio valstybių susitikimo buvo tai, kad nuspręsta steigti nacionalinius komitetus ir sutarta dėl skiriamąo medicininio personalo ženklo - baltame fone raudonas kryžius. Pasibaigus 1863 metų Ženevos konferencijai kitas žingsnis tarptautinio priimtų principų pripažinimo link buvo diplomatinė konferencija, kurios tikslas - priimti konvenciją. Konferencijos sušaukimą iniciavo Šveicarijos Federalinė Taryba, o 1864 m. RKK parengė konvencijos projektą, kuris nuo 1863 m. rezoliucijos skyrėsi

²⁴ Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право. - Москва: Институт государства и права Российской Академии наук, 1997.С.5.

²⁵ Wolf R., Wolf W. Laws of war and international law//http://www.vidya.nl/producten/0209_lawswar/chapt2.pdf; prisijungimo laikas: 2006-02-11.

²⁶ Ibid.

labai nežymiais pakeitimais formuluotėse, ir pateikė jį valstybių atstovams. Nenuostabu, kad konvencija „Dėl sužeistųjų padėties veikiančiose armijose pagerinimo“ buvo priimta be didesnių pakeitimų. Šešiolika valstybių, kurios pasirašė šią konvenciją, buvo iš Europos, tačiau 9 str. buvo įtvirtinta nuostata, leidžianti valstybėms, kurios nedalyvavo konferencijoje, prisijungti ir tapti konvencijos dalyvėmis. Pirmosios valstybės ne iš Europos buvo El Salvadoras (1874), Jungtinės Amerikos Valstijos (1882)²⁷. Didžiausi šios konvencijos, kuri susidėjo iš 10 straipsnių, nuopelnai sausumos karo metu yra tai, kad sanitarinis transportas ir karo ligoninės turi būti laikomi neutraliais ir dėl to jie turi būti saugomi ir gerbiami karo dalyvių tol, kol juose yra laikomi sužeistieji ir ligoniai; medicinos ir sanitarinis personalas ne tik negali būti paimti į nelaisvę ar tapti taikiniu, bet taip pat turi tokį patį neutralitetą tarnybos metu ir tol, kol yra sužeistųjų, kuriais turi būti pasirūpinta; ligoninių, sanitarinio transporto ir evakuacijos personalas turi būti su tinkamai paženklinta uniforma²⁸. Konvencijoje taip pat įtvirtinta sužeistų ir sergančių kombatantų apsauga, nurodoma, kad kokiai jie bepriklausytų tautybei, jie turi būti surinkti iš karo lauko ir jais pasirūpinta.

Daugelis karo teisės autorių sutaria, kad Lieberio kodeksas yra pirmasis išsamus dokumentas, skirtas kariuomenei. 1863 m. JAV buvo kodifikuota karo teisė, kuri skirta Federacinėms pajėgoms kariaujančioms pilietiniame kare. Kolumbijos koledžo profesorius Francis Lieberis parengė taisykles, kurios buvo pataisytos kariuomenės valdybos ir pasirašytos prezidento Linkolno. Lieberio kodekso rezultatai davė pradžią dviems svarbiems įvykiams vėlesniuose dešimtmečiuose. Visų pirma kodeksas, kokias ir buvo prof. Lieberio svajonė, tapo pavyzdžiu kitoms valstybėms, priimant panašias instrukcijas ir kodeksus savo kariuomenėms. Vėlesniuose dešimtmečiuose šio kodekso nuostatas perėmė Prūsija, Nyderlandai, Prancūzija, Rusija, Serbija, Argentina, D. Britanija ir Ispanija²⁹. Taisyklės, kurias pasiūlė Lieberio kodeksas, buvo labai artimos esančiai praktikai ir tai galbūt ir yra viena iš priežasčių kodėl, kodeksas turėjo įtakos kitų panašių dokumentų tekstams. Nors visi šie dokumentai yra municipalinio pobūdžio ir naudojami tik nacionalinėms armijoms, jie padarė didžiulę įtaką paprotinės karo teisės vystymuisi.

Antrasis Lieberio kodekso pasiekimas yra tai, kad jis turėjo įtakos Briuselio deklaracijos projekto atsiradimui ir netiesiogiai davė postūmį Hagos taikos konferencijoms 1899 ir 1907 m.

Šiame federalinės kariuomenės dokumente įtvirtintos sausumos karo taisyklės - nuo tinkamo karo vedimo reglamentavimo ir elgesio su civiliais gyventojais (ypač moterimis) iki

²⁷ Ibid.

²⁸ Kalshoven F., Zegveld L. Constraints of the waging of war: an introduction to international humanitarian law. – Geneva: ICRC, 2001. P.27.

²⁹ Reynolds Jefferson D. Collateral damage on the 21st century battlefield: enemy exploitation of the law of armed conflict, and the struggle for a moral high ground. Air Force Law Review, 2005//http://findarticles.com/p/articles/mi_m6007/is_56/ai_n14700122/pg_2 - 36k; prisijungimo laikas: 2006-10-12.

elgesio su tokiomis specifinėmis asmenų kategorijomis kaip karo belaisviai, sužeistieji, *franc-tireus* ir pan. Taip pat šiame akte įtvirtinta nuostata (44 str.) dėl nusikaltimų, atliktų prieš prieš valstybės gyventojus, remiantis kuria „beprasmiškas smurtas, panaudotas prieš užpultos valstybės gyventojus, (...) vagystės, (...) plėšimai, net ir po to, kai teritorija užimta pagrindinėmis pajėgomis, išprievartavimai, sužeidimai, luošiniai ar žudymai tokių gyventojų yra draudžiami ir baudžiami mirties bausme“³⁰.

Tam tikri ginklai buvo draudžiami naudoti kare jau nuo senovės (pvz., nuodai). Apie 1862 m. Rusijoje buvo sukurta kulka, kuri sprogdavo nuo smūgio į kietus paviršius ir kurios pradinis naudojimo tikslas buvo sunaikinti amunicijos vagonus³¹. Tačiau praėjus keleriems metams ši kulka buvo patobulinta ir ji sprogdavo nuo smūgio į minkštą paviršių. Dėl tokio išradimo iškilo grėsmė karo metu netekti daug žmonių gyvybių. Rusijos imperijos karo ministras labai nerimavo dėl tokių kulku išradimo, tačiau ne vien dėl šių kulku pražūtingo efekto, bet tikriausiai daugiau dėl galimybės, kad jos gali būti panaudotos prieš Rusijos kariuomenę. Karo ministras pasiūlė carui Aleksandrui II, kad reikia bet kokiame atveju uždrausti tokių kulku naudojimą, o pastarasis pasiūlė valstybėms sudaryti Tarptautinę karo komisiją, kuri buvo sudaryta 1868 m. Sankt Peterburge. Šioje komisijoje dalyvavo 16 valstybių, 15 (tarp kurių buvo Didžioji Britanija, Austrija - Vengrija, Prancūzija, Italija, Prūsija, Rusija ir Turkija) iš jų pasirašė Sankt Peterburgo deklaraciją „Dėl atsisakymo karo metu naudoti mažesnio nei 400 gramų svorio sprogstamuosius sviedinius“ (išskyrus Persiją)³². 400 gramų svoris komisijos buvo nustatytas kaip kritinis svoris. Šautuvo kulkos svėrė daug mažiau, o artilerijos sviediniai tais laikais buvo žymiai sunkesni, tad draudžiama riba buvo kažkas tarp šautuvo kulku ir artilerijos sviedinių. Nors artilerijos sviediniai taip pat padarydavo galias žaizdas, nuo kurių neišvengiamai mirdavo žmonės, tačiau jie vienu metu galėdavo suluošinti ne vieną žmogų ir todėl nebuvo priskirti tai pačiai kategorijai kaip kulkos. Be to, sviediniai buvo sukurti naudoti visiškai skirtingiems taikiniams.

Sankt Peterburgo deklaracija yra kitokios prigimties dokumentas nei Lieberio kodeksas, kuris buvo vienpusiškas nacionalinis įstatymas apimantis, platų klausimų ratą, tuo tarpu deklaracija buvo tarptautinė sutartis, kuri reguliavo atskirą ir labai specifinį aspektą.

Sankt Peterburgo deklaracija gali atrodyti pasenusi, ypač po žiaurių karų 1914-1918 m. (panaudotos dusinančios dujos), 1940-1945 m. (panaudota branduolinė bomba), Vietname (panaudotas napalmas) ir pan. Tačiau ši deklaracija yra svarbi tuo, kad visų pirma ji yra vienas iš pirmųjų karo teisės dokumentų dėl tam tikrų ginklų uždraudimo ir tapo pagrindu atsirasti kitiems

³⁰ 1863 Instructions for the government of armies of the United States in the field (Lieber code)//<http://www.icrc.org>; prisijungimo laikas: 2005-10-17.

³¹ F.Kalshoven. L.Zegveld. Constraints of the waging of war: an introduction to international humanitarian law.- Geneva: ICRC, 200. 20-21 p.

³² Ibid.

panašiams teisės aktams. Kitas svarbus šios deklaracijos nuopelnas yra tai, kad jos preambulėje, kuri taip pat turėjo įtakos kitų panašių susitarimų sudarymui, yra nurodyta nauja karo koncepcija ir įtvirtinti nauji kariavimo siekiai, kurie turi priklausyti nuo humaniškumo reikalavimų: „Po Rusijos imperatoriškojo ministrų kabineto pasiūlymo, Tarptautinei karo komisijai susirinkus Sankt Peterburge, kur buvo iškeltas tikslas išnagrinėti draudimą naudoti tam tikrus sviedinius civilizuotų šalių kare, ir komisijai bendru susitarimu patvirtinus techninius apribojimus, kuriais visa, kas yra būtina kare, priklausytų nuo humaniškumo reikalavimų, žemiau pasirašiusieji, remdamiesi savo vyriausybių nurodymais, buvo įgalioti paskelbti tokią deklaraciją: (...)“³³.

1874 m. liepos 27 d. Rusijos caro Aleksandro II iniciatyva 15 Europos valstybių susitiko Briuselyje su tikslu išnagrinėti tarptautinį susitarimo projektą „Dėl karo įstatymų ir papročių“, kuris buvo parengtas Rusijos vyriausybės³⁴. Nors konferencija neapgalvojo visų aspektų ir galutinė ratifikacija niekada neįvyko, tačiau jos medžiaga ir pagrindinės nuostatos yra tokios pat vertės kaip ir Sankt Peterburgo deklaracija bei Lieberio kodeksas. Skirtingi susirinkusių valstybių tikslai neatitiko nacionalinių interesų, taip pat buvo prieštaravimų tarp mažų ir didelių valstybių interesų. Konferencijos metu svarstyti tokie elementai kaip represalijos valstybėje, į kurią įsiveržta, ginkluoti civiliai ir nekarinės atakos³⁵. Projekte buvo įtvirtintas vienas iš pirmųjų modernių tikslų - nubausti karo nusikaltėlius: „Karo įstatymai ir papročiai ne tik draudžia žiaurumą ir barbarizmo aktus, atliekamus prieš priešą; jie taip pat reikalauja (...) skubiai nubausti asmenis, kurie yra kalti dėl tokių veiksmų, jei šie nėra atlikti dėl absoliutaus būtinumo“³⁶.

Rusijos pasiūlytas projektas susidėjo iš 77 paragrafų, tačiau tik 56 buvo priimti, du paragrafai buvo pakeisti iš pagrindų. Vienas iš priimtų sprendimų buvo atsisakyti visų nuorodų ir taisyklių apie represalijas okupuotoje valstybėje. Briuselio konferencijos reikšmė yra ne tik Baigiamojo protokolo tekstas ir tarptautinės deklaracijos projektas „Dėl karo įstatymų ir papročių“, bet ir įvairūs svarstymai, paaiškinimai, konsultacijos tarp valstybių, kurie padėjo pagrindus 1880 m. Oksfordo karo įstatymų vadovui ir Hagos konvencijoms.

1873 m. buvo įsteigtas Tarptautinės teisės institutas, kuris sudarytas iš gerbiamų žymių mokslininkų ir yra vienas iš pagrindinių subjektų kodifikuojant tarptautinę teisę. Kaip nevyriausybinė organizacija jis gali teikti savo nuomonę dėl įvairių klausimų, kurie kartais yra priešingi politinei realybei. 1880 m. Tarptautinės teisės institutas parengė „modelinį“ kodeksą

³³ 1868 Declaration renouncing the use, in time of war, of explosive projectiles under 400 grammes weight. Saint Petersburg/<http://www.icrc.org>; prisijungimo laikas: 2005-10-17.

³⁴ Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War.-Brussels, 27 August 1874/<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/135?OpenDocument>; prisijungimo laikas: 2006-02-11.

³⁵ *The Modern Laws of War from 1874 to 1949*/<http://www.oup.co.uk/pdf/0-19-829407-7.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-02-10.

³⁶ Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War.-Brussels, 27 August 1874/<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/135?OpenDocument>; prisijungimo laikas: 2006-02-11.

kariuomenėms - Oksfordo karo įstatymų vadovą. Šis vadovas aiškiai išdėsto instituto nuomonę apie represalijas okupuotose teritorijose (85 str.), kurių reglamentavimo buvo atsisakyta Briuselio deklaracijos projekte. 84 str. okupantui suteikiama teisė nubausti karo nusikaltėlius, kurie pažeidė karo įstatymus ir papročius prieš tai, kai jie buvo užgrobti.

Tarptautinės teisės institutas, parengęs Oksfordo karo įstatymų vadovą, nesiekė jį padaryti sutartimi, buvo manoma, kad jis duos pradžią tolimesniems panašaus pobūdžio nacionaliniams įstatymams.

Lieberio kodeksas, Briuselio deklaracijos projektas, Oksfordo karo įstatymų vadovas ir Sankt Peterburgo deklaracija yra keturi pagrindiniai dokumentai, kurie sudarė pagrindą 1899 ir 1907 m. Hagos konvencijoms atsirasti bei į juos buvo atsižvelgiama rengiant šių konvencijų ir deklaracijų tekstus.

1.2. Politinės ir ekonominės aplinkybės, konferencijų organizavimas

1899 m. Europos valstybės susirinko į Pirmąją Hagos taikos konferenciją aptarti karo teisės kodifikavimo, siekdamos sumažinti valstybių ginklavimosi mastus. Antroji konferencija buvo sušaukta po aštuonerių metų, kad papildytų 1899 m. konvencijas ir toliau plėtotų tarptautinę humanitarinę teisę.

Pirmoji konferencija buvo sušaukta dėl kelių priežasčių. Viena iš jų buvo intensyvūs konfliktai tarp valstybių, kurios savo viešpatavimą palaikė karine jėga. Trys seniausios - Kinijos, Ispanijos ir Otomanų - imperijos iro, o Vokietija, Rusija ir Austrija - Vengrija kontroliavo didžiąją dalį Europos, Prancūzija valdė teritorijas Afrikoje ir Pietryčių Azijoje, o Didžioji Britanija valdų turėjo daugelyje vietų. Be to, iškilo tokios naujos imperijos kaip Japonija ir JAV³⁷. Taigi, silpnėjant tarptautiniams santykiams, stiprėjo imperializmas. Galingosios valstybės konkuravo dėl kolonijų ir įtakos zonų, kas ir atvedė į Maroko krizę, Rusijos – Japonijos karą, Balkanų krizę.

Hagos konferencijų sušaukimą taip pat lėmė ir vis didėjantis ginklavimasis, augantys kariniai biudžetai³⁸. Industrializacija reiškė, kad išaugo ginklų gamyba ir bus lengviau išsilaikyti kovos lauke. Patobulėjus ginklų gamybos technologijai, vietoj netikslių muškietų atsirado tikslesnių, modernesnių, didesnės naikinamosios galios ginklų, pavyzdžiui, kulkosvaidžių, be to, padidintas patrankos veikimo atstumas. Taip pat išaugo šaukiamų į armiją vyrų skaičius (nuo 1870 m. Prancūzijos ir Vokietijos kariuomenės išaugo dvigubai)³⁹. Išplėtojus geležinkelių

³⁷ Best G. Peace Conferences and the Century of Total War: the 1899 Hague Conferences and what came after//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.00096>; prisijungimo laikas:2006-03-20.

³⁸ Ibid.

³⁹ International relations. History of world diplomacy and events from the period of World War I to the last decade of the 20th century//

sistemą tapo lengviau perkelti kariuomenę iš vienos vietos į kitą, transportuoti ginklus. Technikos ir pramonės pasiekimai padarė daug permainų tarp kariaujančių šalių ir dėl to iškilo būtinybė organizuoti tarptautinę taikos konferenciją.

Tarp veiksmių, lėmusių 1899 m. konferenciją, galima paminėti ir spaudą⁴⁰, kurioje buvo pateikiama ne tik informacija, susijusi su didžiųjų valstybių varžybomis, bet netgi buvo patariama, kaip padidinti biudžetus. Žmonės tikėjo viskuo, ką rašė spauda, nes, priešingai dabartinei visuomenei, jie neturėjo galimybės palyginti pateikiamos informacijos su kitais šaltiniais.

1899 ir 1907 m. Hagos taikos konferencijų ištakos siejamos ir su pacifizmo judėjimais, ir jų „Taikos konferencijomis“ 19 a. viduryje, dėl kurių buvo įkurti Tarptautinis žmogaus teisių institutas ir 1873 m. Tarptautinė teisės asociacija. Nors visuomenė rėmė tokias pastangas, tačiau daugumos valstybių vyriausybės dar nebuvo pasirengusios surengti tarptautinę konferenciją, kurioje būtų parengtas karo prevencijos projektas. Priešingai, vyraujanti politinė jėga nepritarė pacifizmui, o dominuojanti politinė teorija buvo socialinis darvinizmas: valstybės kovoja dėl išlikimo, o tam karas yra tinkama priemonė⁴¹. Be to, karinė jėga buvo naudojama ne tik nacionaliniams tikslams siekti, o ir iškilusiems ginčams tarp valstybių spręsti. Jėgos naudojimas buvo priimtinas ir net aukštinamas įvairių politinių pažiūrų atstovų. Ekonominė politika buvo nustatoma remiantis protekcionizmu ir ekonomine izoliacija, kas lėmė vis silpnėjančią tarptautinę prekybą⁴².

Kol Rusijos caras dar tik svarstė tarptautinės konferencijos idėją, pora novelių autorių savo knygoje jau buvo aptarę esamą situaciją. Vienas iš jų - Ivanas Blochas, kurio darbas „La Guerre Future“ (1889) sulaukė tarptautinio susidomėjimo, nes jo pagrindinis argumentas buvo labai revoliucinis ir pribloškiantis – karas nuo 1898 m. turėjo tapti neįmanomu. Jis samprotavo, kad nauja ginklų technologija (nauji ginklai, bedūmis parakas ir pan.) padarė tradicinę atvirą kovą strategine žmogžudyste, karas labai pasikeitė ir armijos bus priverstos kariauti apkasuose, dėl to pergalė bus pasiekama labai greitai ir taps lemiama⁴³. Kita autorė, kuri, galima manyti, darė įtaką caro Nikolajaus II sprendimui dėl tarptautinės konferencijos, buvo Bertha von Suttner. Jos knyga „Ginklus šalin“ buvo apie jauną baronienę Martha von Tilling, kuri buvo liudininkė karų, vykusių 1859, 1864, 1866 ir 1870 - 1871 metais Europoje, ir jų metu neteko vyro ir sūnaus.

http://www.houston.k12.oh.us/houston/faculty/weigandt_st/weigandt.hm/World%20Affairs/World%20Affairs%20T ext.PDF; prisijungimo laikas:2006-03-20.

⁴⁰ Best G. Peace Conferences and the Century of Total War: the 1899 Hague Conferences and what came after//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.00096>; prisijungimo laikas: 2006-03-20.

⁴¹ Encyclopedia of Public International Law. T.2. - Amsterdam: North – Holland: Elsevier, 1995. P.671.

⁴² Ibid.

⁴³ Keele R.T. Peace unity: 19th Century Irenic Motivations in European Unification. German and Economics Department. 2005, P12-13.//http://sophie.byu.edu/sophiejournal/thesis/keele_thesis.pdf; prisijungimo laikas: 2006-03-20.

Dramatiškos karų istorijos ir atskleista jo realybė šokiravo Rusijos carą. Štai, pavyzdžiui, laiške, adresuotame Berthai von Suttner, Rusijos aristokratas P. Dolgorukovas rašė: „Aš žinau iš patikimų informacijos šaltinių, kad imperatorius parašė pasiūlymą sušaukti Hagos konferenciją perskaitęs „Ginklus šalin“⁴⁴.

Konferencijų sušaukimą iniciavo Rusijos caras Nikolajus II, kurio pavedimu užsienio reikalų ministras M.N. Muravjovas 1898 m. rugpjūčio 12 d. Sankt Peterburge pateikė caro pranešimą, kuris tarp valstybių sukėlė daug diskusijų, nes joms nebuvo aiškūs tokio žingsnio motyvai. Be to, pranešime buvo kalbama tik apie augantį karinį biudžetą, siūloma sušaukti konferenciją, kuri garantuotų „tikrą“ taiką. Toks pasiūlymas buvo be svarių įgyvendinimo priemonių, nepasiūlyta jokie preliminarus projekto. Daug diskutuota, dėl kokių priežasčių Rusijai reikia sušaukti tokią konferenciją, be to, toks Rusijos žingsnis buvo sunkiai suderinamas su Suomijos inkorporavimu į savo sudėtį. Tokį Rusijos žingsnį galima būtų paaiškinti tuo, kad ji nespėjo ginklavimosi varžybose paskui didžiausias savo konkurentes Vokietiją, Austriją – Vengriją. Štai, pavyzdžiui, Rusijos finansų ministras Witte savo memuaruose rašė, kad dėl dalyvavimo apsiginklavimo varžybose sparčiai auga Rusijos išlaidos ir jos gali pasiekti 130 mln. rublių, o tarptautinis nusiginklavimas padėtų Rusijai išlaikyti karinę galią nepakenkiant savo nacionaliniam biudžetui⁴⁵. Be to, Austrija pradėjo aprūpinti savo kariuomenes nauja artilerija, kas Rusijai buvo labai nepalanku.

1898 m. gruodžio 30 d. padarytas dar vienas pranešimas, kuris paaiškino pasiūlymą ir nurodė, kokia turėtų būti konferencijos veiklos programa bei joje numatyti konferencijos tikslai:

1. Sumažinti sausumos ir jūrų karines pajėgas bei karinius biudžetus;
2. Draudimas gaminti naujus šaunamuosius ginklus, kurie būtų galingesni už naudojamus;
3. Riboti sunkiuosius sprogmenis ir uždrausti sprogdinimus iš oro balionų;
4. Draudimas povandeninių laivų torpedų ir karo laivų su taranais;
5. 1864 m. Ženevos konvencijos pritaikymas jūrų karui;
6. Gelbėjimo laivų neutralitetas, kurie gelbėja patyrusius laivo sudužimą;
7. 1874 m. Briuselio deklaracijos revizija;
8. Gerosios paslaugos, tarpininkavimas, savanoriškas arbitražas⁴⁶.

Apibendrinant pasiūlytus tikslus, galima išskirti dvi esmines dalis, sudarančias Rusijos pasiūlymą: visų pirma sumažinti progresyviai augantį karinį apsiginklavimą bei antra, apsvarstyti galimybę taikiu būdu išvengti karinių konfliktų tam naudojant tarptautinę diplomatiją.

⁴⁴ Ibid, P.15.

⁴⁵ Ibid, P.9.

⁴⁶ Peace Conference of the Hague 1899: Russian Circular January 11, 1899 (December 30, 1898, Old Style). The Avalon Project at Yale Law School//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague99/haguemen.htm>; prisijungimo laikas: 2005-10-17.

Vokietija buvo ta šalis, kuri labiausiai nenorėjo sumažinti savo ginklavimosi programos, tačiau ji taip pat nenorėjo būti izoliuota ir dėl to sutiko dalyvauti konferencijoje. Kaip visada, kur „yra“ Berlynas, ten ir Viena su Roma. Kitos didžiosios valstybės taip pat sutiko su Rusijos pasiūlymu ir priėmė karalienės Vilhelminos kvietimą susirinkti Hagoje, jos rūmuose. Kodėl būtent Hagoje? Nes renkantis konferencijos vietą buvo nuspręsta, kad reikia neutralios sostinės, be to, šis miestas įsikūręs ant jūros kranto ir dėl to lengvai pasiekiamas. Sudarant sąrašą kviečiamų dalyvauti valstybių taip pat neišvengta nesutarimų. Rusija siūlė pakviesti tik tas valstybes, kurios dalyvavo Sankt Peterburgo konferencijoje, tačiau tai neapėmė visų valstybių, siekiančių suvereniteto. Tuo tarpu Didžioji Britanija nenorėjo leisti Transilvanijai ir Laisvai Oranžinei Valstybei dalyvauti konferencijoje kaip suverenioms valstybėms, o Italija prieštaravo Vatikano dalyvavimui⁴⁷. Be to, Amerikai atstovavo tik JAV ir Meksika, o iš Azijos dalyvavo Kinija, Japonija, Persija ir Siamas⁴⁸. Tarp pakviestų dalyvauti valstybių buvo ir Brazilija, tačiau ji atsisakė, motyvuodama tuo, kad neturi daug politinės įtakos Europoje ir dėl to jos vaidmuo konferencijoje nebus svarbus⁴⁹. Europai atstovavo visos valstybės įskaitant ir Bulgariją, kuri nebuvo suvereni.

Pirmoji Hagos taikos konferencija įvyko 1899 m. gegužės 18 d. per Rusijos caro Nikolajaus II gimtadienį, o liepos 22 d. buvo baigta. Joje dalyvavo 26 valstybės, ir tai buvo pirmoji diplomatinė konferencija, sulaukusi tokio didelio visuomenės susidomėjimo. Tarp valstybių delegatų buvo įvairių profesijų asmenų: diplomatai, sausumos kariuomenės ir jūrų pajėgų vadai bei keletas tarptautinės teisės ekspertų. Rusijos delegacijos vadovas ir tuometis Rusijos ambasadorius Londone baronas G.F.K. Staal buvo išrinktas konferencijos prezidentu. Šioje konferencijoje nepriimta jokių formalių procedūrinių taisyklių, tačiau antrojo plenarinio posėdžio metu priimtas pasiūlymas prezidentui dėl darbo metodų. Visų pirma nuspręsta, kad darbas vyks trijose komisijose, kuriose bus atstovaujama visoms delegacijoms ir kad kiekviena komisija sudarys subkomisijas. Kiekviena komisija sieks jai priskirtų tikslų, o vėliau priimtus sprendimus perduos plenariniam konferencijos posėdžiui, kur bus priimtas galutinis sprendimas. Taip pat buvo nuspręsta, kad kiekviena delegacija tiek komisijose, tiek plenariniame posėdyje turės vieną balsą, o sprendimai turi būti priimami vieningai, pritarimas su išlyga buvo prilyginamas sutikimui ir tik stipri opozicija buvo laikoma nepritarimu. Tai pat įsteigtas komitetas, kuris buvo atsakingas, kad priimtose konvencijose būtų tinkamai įformintos.

Taigi sudarytos trys komisijos buvo atsakingos už skirtingus numatytos programos punktus. Pirmajai komisijai vadovavo Belgijos delegatas, antrajai pirmininkavo Rusijos

⁴⁷ Best G. Peace Conferences and the Century of Total War: the 1899 Hague Conferences and what came after//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.00096>; prisijungimo laikas: 2005-10-17.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Scott J.B. The Hague Conventions and Deklarations of 1899 and 1907. - New York: Oxford university press, 1918. Third Edition. P.vi.

delegatas Martensas, trečiajais – Prancūzijos atstovas Bourgeois⁵⁰. Pagrindinis komisijų tikslas - ginkluotės kontrolė, karo papročių ir įstatymų kodifikavimas, taikus tarptautinių ginčų sprendimas.

Pirmoji Hagos konferencija buvo pirmoji tokios rūšies konferencija. Tai pirmasis tikras tarptautinis 26 valstybių susibūrimas, kuris buvo sušauktas ne dėl tarptautinės krizės, kaip kad buvo būdinga tiems laikams. Konferencija kartais buvo vadinama parlamentu, tačiau tai nebuvo parlamentas tiesiogine šio žodžio prasme, tai buvo diplomatinis organas, kuriame kiekvienai valstybei galėjo atstovauti neribotas delegatų skaičius, tačiau visi kartu turintys vieną balsą. Be to, šio valstybių susibūrimo negalima pavadinti įstatymų leidžiamąja valdžia, nes priimtos konvencijos ir deklaracijos sukūrė daugiau moralinius įsipareigojimus ir tik po ratifikavimo tapdavo teisiškai privalomais dokumentais. Wiliamas Steadas, „La Chronique de la Conference de la Haye“ autorius, tokią situaciją apibūdino kaip „globalizacijos pradžia bei visuotinės kaimynystės pasaulį“⁵¹. Pakvietimas dalyvauti pirmoje konferencijoje sutiktas labai įtariai ir su valstybių skepticizmu. Tačiau nepaisant to, dalyvavimas konferencijoje buvo laikomas svarbiu ir atsakingu žingsniu.

Antroji Hagos taikos konferencija sušaukta siekiant papildyti 1899 m. konvencijas ir deklaracijas, be to, kariniai biudžetai vis dar augo, valstybės nebandė ginčų spręsti taikiu būdu, Rusija ir Japonija vis dar kariavo, be to, Japonija aneksavo Korėją bei vyko Būrų karas. 1903 m. Amerikos taikos draugija pasiūlė sušaukti dar vieną konferenciją. Šią iniciatyvą parėmė T.Ruzveltas ir jau 1904 m. spalio 21 d. JAV sekretorius J.Hay nusiuntė pasiūlymą pirmosios konferencijos dalyvėms. Formaliai valstybes pakvietė caras Nikolajus II 1905 m. rugsėjo 13 d. memorandumu, po 1905 m. rugsėjo 5 d. Rusijos - Japonijos taikos sutarties, kuri buvo sudaryta tarpininkaujant JAV prezidentui Ruzveltui. 1906 m. balandį numatyta konferencijos darbotvarkė:

1. Patobulinti konvenciją „Dėl taikus tarptautinių ginčų sprendimo“;
2. Papildyti normas, reguliuojančias sausumos karo taisykles;
3. Parengti konvenciją dėl jūrų karo įstatymų;
4. Patobulinti konvenciją „Dėl 1864 m. Ženevos konvencijos taikymo jūrų kare“⁵².

Jau 1907 m. birželio 14 d. - spalio 18 d. Hagoje įvyko konferencija, kurioje dalyvavo 44 valstybės, įskaitant ir Lotynų Amerikos valstybes, kurios nedalyvavo pirmojoje konferencijoje (išskyrus Hondūrą ir Kostą Riką). Šios konferencijos prezidentu buvo išrinktas Rusijos

⁵⁰ Encyclopedia of Public International Law. 1995, T.2. P.672.

⁵¹ Bos A. The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-0033.2005.00539.x?cookieSet=1>; prisijungimo laikas: 2006-05-31.

⁵² Encyclopedia of Public International Law. 1995, T.2. P.675.

delegacijos vadovas, slaptosios tarybos narys ir Rusijos ambasadorius Paryžiuje A.I. Nelidow⁵³. Ši kartą jau buvo priimtos formalios procedūrinės taisyklės, kurios buvo panašios į pirmojoje konferencijoje priimtus darbo metodus. Numatytas balsavimo metodas patikrinimas šaukiant pavardėmis pagal prancūzų abėcėlę⁵⁴. Konferencijos darbas padalytas tarp keturių komisijų. Pirmajai komisijai vadovavo Prancūzijos atstovas Bourgeois ir ji buvo atsakinga už arbitražo ir tarptautinės tyrimo komisijos aspektus. II komisija skirta sausumos karo įstatymams, jai vadovavo Beernaet. III komisija skirta jūrų karo sureguliuavimui ir apėmė tokias sritis kaip bombardavimas, laivai – torpedos, jai vadovavo Tornellis. Ketvirtoji komisija taip pat skirta jūrų karo sureguliuavimo aspektams, tačiau apėmė tokias sritis kaip prekybos laivai, privati nuosavybė, kontrabanda ir pan.⁵⁵. Šiai komisijai vadovavo Martensas, kuris darbą joje laikė sudėtingiausiu, nes išryškėjus Anglijos ir Vokietijos rungtyniavimui, jam dažnai tekdavo spręsti prieštaravimus tarp šių svarbių dalyvių. Tačiau, nepaisant to, ši komisija savo darbu buvo laikoma pirmaujančia. Konferencijoje buvo svarstomos 2 naujovės: Tarptautinis prizų teismas ir konvencija „Dėl draudimo naudoti jėgą skoloms pagal sutartis gražinti“. Kaip ir pirmojoje konferencijoje, buvo nuspręsta neliesti klausimų, susijusių su valstybių politiniais santykiais.

Dauguma tarptautinės taikos šalininkų tikėjo, kad po dviejų Hagos konferencijų surengtose kitose konferencijose bus pasiekta didesnių rezultatų ir kad gal pasikeis Vokietijos požiūris į visuotinę taiką ir ji nebeprieštaraus kitų valstybių pozicijai šiuo aspektu. Buvo planuojama sušaukti trečiąją konferenciją, numatytas jos įvykimo laikas – 1914 m. arba 1915 m. Dabar žiūrint į praeitį, į laikotarpį tarp 1907 m. ir 1914 m., keistai atrodo visuotinis valstybių „aklumas“, nenujautimas artėjančio pavojaus: didesniais tempais nei bet kada spartėjo ginklavimasis, be to, į ginklavimosi varžybas įsitraukė karinės jūrų pajėgos.

Taigi pirmoji Hagos konferencija pažymėjo vieno amžiaus pabaigą, o antroji – kito amžiaus pradžia. Šiuo laikotarpiu buvo priimtos formalios tarptautinės humanitarinės taisyklės ir normos, tai taip pat buvo ir imperijų laikotarpis, kuriame karo veiksmai buvo dominuojantys prieš jų sureguliuavimo idėją. Atsižvelgiant į konferencijų rezultatus ir sušaukimo priežastis, galima daryti išvadą, kad tai buvo svarbus įvykis ne tik tarptautinėje humanitarinėje teisėje, bet ir apskritai tarptautinės teisės istorijoje.

⁵³ Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1907: Plenary meetings of the conference. New York: Oxford university press, 1920. Volume 1. P.18.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1907: Meetings of the second, third and fourth commissions. New York: Oxford university press, 1921. Volume 3. 10-124 p.

2. Hagos taikos konferencijų rezultatai

26 valstybių atstovai, 1899 m. gegužės 18 d. susirinkę Hagoje, nors ir nepasiekė jokio bendro susitarimo dėl ginkluotės ribojimo, tačiau sėkmingai priėmė 3 konvencijas ir 3 deklaracijas, kuriose siekiama sumažinti karo neigiamas pasekmes.

I konvencija „Dėl taikos tarptautinių ginčų sprendimo“. Ši konvencija buvo atvira ratifikavimui visoms valstybėms konferencijos dalyvėms ir buvo visų jų pasirašyta, bet ji nėra laikoma karo teisės dalimi. III konvencija „Dėl 1864 m. Ženevos konvencijos taikymo jūrų kare“ taip pat buvo pasirašyta visų konferencijos dalyvių, tarp jų ir nesančių 1864 m. konvencijos dalyviais. II konvencija „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ buvo pasirašyta visų, išskyrus Šveicariją ir Kiniją⁵⁶. Prieš 1899 m. susitarimai dėl sausumos karo įstatymų ir papročių buvo susiję tik su specifinėmis teisės sritimis, tokiomis kaip sužeistieji bei sprogstamieji sviediniai. Nors 1874 m. buvo priimtas Briuselio deklaracijos projektas, kuris artimai susijęs su sausumos karo įstatymais ir papročiais, tačiau jis nebuvo ratifikuotas ir neįsigaliojo. Ši II konvencija įsigaliojo 1900 m. rugsėjo 4 d. ir tai buvo pirmasis sėkmingas tarptautinės visuomenės bandymas kodifikuoti sausumos karo teisę bei įgijo ypatingą reikšmę toliau plėtojant šią teisę. I deklaracija draudė sviedinių ir sprogstamųjų medžiagų mėtymą iš oro balionų ar kitais panašiais metodais, tačiau 1904 m. nustojo galioti. Ją ratifikavo visos konferencijos dalyvės, išskyrus D. Britaniją⁵⁷. II deklaracija draudė dusinamųjų ar nuodingų dujų naudojimą. Šis susitarimas kilo iš bendrų tarptautinės paprotinės teisės principų, draudžiančių naudoti nuodus ir ginklus, sukeliančius bereikalingas kančias. III deklaracija draudė lengvai besisukančių ir susiplojančių kulku naudojimą. Tokios kulkos buvo naudojamos karuose tiek iki deklaracijos priėmimo, tiek ir vėliau: Būrų kare ir Rusijos – Japonijos kare. Didžioji Britanija protestavo šios deklaracijos priėmimui, savo poziciją grįsdama tuo, kad dumdum kulkos neišsiplečia tiek, kad padarytų nepaprastai žiaurias žaizdas ir kad jų padaryti sužeidimai yra mažesni ir lengvesni už kai kurių neuždraustų ginklų padaromas žaizdas⁵⁸. JAV taip pat priešinosi dėl siūlomos deklaracijos priėmimo, nes, jų manymu, draudimas, pagrįstas detaliais konstrukcijos nurodymais, gali būti neproduktyvus dėl to, kad kulkos gali padaryti tokius pat sužeidimus padidinant jos kalibrą. JAV savo poziciją grindė ir tuo, kad tokių kulku naudojimas gali būti humaniškiausias būdas sukelti pasibaisėjimą jomis, be to, jos buvo naudojamos tik Britanijos armijoje ir dėl to bet koks draudimas turi būti pagrįstas realiais įrodymais, o ne kulkos charakteristika⁵⁹. Tačiau į tokius JAV ir D. Britanijos prieštaravimus neatsižvelgta ir deklaracija buvo priimta.

⁵⁶ Encyclopedia of Public International Law. 1995, T.2. P.672.

⁵⁷ Roberts A., Guelff R. Documents on the laws of war. Oxford: Clarendon press. 1989, Second Edition. P.42.

⁵⁸ Ibid P.39.

⁵⁹ Ibid P.40.

1901 m. valstybės, kurios pasirašė konvencijas ir deklaracijas, jas ratifikavo, išskyrus Kiniją ir Turkiją⁶⁰. Kai kurios valstybės padarė išlygas, pvz., JAV remdamasi Monro doktrina.

Į antrąją konferenciją susirinkusioms valstybėms taip pat nepavyko sudaryti bendro susitarimo dėl ginkluotės sumažinimo, priimta 13 konvencijų, kurių trys buvo trijų 1899 m. konvencijų pataisymai, ir 1 deklaracija, kuri atnaujino 1899 m. I deklaraciją. Visi priimti susitarimai buvo atviri pasirašymui ir ratifikavimui kaip atskiri dokumentai. Pasirašyti ir ratifikuoti jas galėjo visos valstybės konferencijos dalyvės, o kitos valstybės galėjo prisijungti prie konvencijų, išskyrus I konvenciją, kuri buvo atvira tik konferencijos dalyvėms. I ir II konvencijos nėra laikomos karo teisės dalimi. I konvencija „Dėl taikaus tarptautinių ginčų sprendimo“. Ši konvencija labiau primena projektą, nes nebuvo pasiektas susitarimas, kaip turi būti skiriami teisėjai, ir Arbitražo teismas tapo „teismu be teisėjų“. Ta pati problema dėl teisėjų paskyrimo iškilo ir XII konvencijoje „Dėl Tarptautinio prizų teismo steigimo“. II konvencija (Drago - Porter konvencija) artimai susijusi su taikiu tarptautinių ginčų sprendimu ir draudžia naudoti jėgą skoloms pagal sutartis gražinti. III konvencija „Dėl karo veiksmų pradžios“ nurodo, kad karo veiksmai neturi būti pradėti be išankstinio ir nedviprasmiško įspėjimo arba ultimatumo. IV konvencija „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ panaši į 1899 m. II konvenciją išskyrus, 3 str., kuriame numatyta atsakomybė už Hagos Nuostatų pažeidimus ir kuris deklaruoja „šaliai pareigą atlyginti žalą, padarytą asmenų, priklausančių jos karinėms pajėgoms“, tačiau, nors jos beveik identiškos, 18 valstybių, kurios buvo įsipareigojusios pagal 1899 m. konvenciją, netapo 1907 m. konvencijos dalyvėmis (Argentina, Bulgarija, Čilė, Kolumbija, Ekvadoras, Graikija, Hondūras, Italija, Korėja, Montenegras, Paragvajus, Persija, Peru, Serbija, Ispanija, Turkija, Urugvajus, Venesuela)⁶¹. Tačiau didelė dalis konvencijos nuostatų yra laikomos tarptautinės paprotinės teisės dalimi ir dėl to jos tampa privalomos visoms šalims. 1946 m. tai pripažino ir Tarptautinis karinis Niurnbergo tribunolas. Progresas buvo padarytas V ir XIII konvencijose, kurios ratifikavo neutralių valstybių teises ir pareigas jūros ir sausumos kare. Prieš galutinai priimant V konvenciją iškilo daug neaiškumų dėl tradicinės neutralumo sampratos bei dėl paprotinės jo reikšmės. Šios konvencijos nėra ratifikavusios Argentina ir D. Britanija. Antrosios konferencijos metu nepavyko sureguliuoti karo teisės jūroje taisyklių, buvo priimta keletas konvencijų, kurios reguliavo atskiras karo jūroje problemas: VI konvencija „Dėl priešininko prekybos laivų padėties prasidėjus karo veiksams“, VII konvencija „Dėl prekybos laivų virtimo karo laivais“, VIII konvencija „Dėl automatiškai nuo prisilietimo sprogsančių povandeninių minų“, IX konvencija „Dėl jūrų pajėgų bombardavimo sąlygų“, XI konvencija

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid p.58-59.

„Dėl paėmimo į nelaisvę teisės jūrų karo metu“. X konvencija pakartojo 1899 m. III konvencijos normas.

Hagos konferencijos padėjo pagrindus ateities bandymams sumažinti teisę į karą kaip teisės įrankį ir kaip būdą pakeisti įstatymų garantuojamas teises. Taip pat šiose konferencijose priimtos konvencijos kodifikavo karo taisykles ir turėjo įtakos šiuolaikinei karo teisei, kuri siekia humanizuoti karą pasitelkusi teisę.

2.1. Konferencijų veikla tarptautinės humanitarinės teisės plėtojimo srityje

Konferencijų metu buvo priimtos 4 deklaracijos, kurios draudė naudojimą tam tikrų ginklų. Tačiau toks draudimas nebuvo labai griežtas, nes palikta teisė gaminti ir laikyti uždraustus ginklus. Konferencijos metu sėkmingai sureguliuotas taikus tarptautinių ginčų sprendimo klausimas, apibrėžtas arbitražo pobūdis ir kodifikuotos procedūrų taisyklės. Taikaus tarptautinių ginčų sprendimo įtraukimas į konvencijas su tarptautine humanitarine teise siejasi tuo aspektu, kad gali padėti išvengti ginkluoto konflikto t.y. pasitarnauja kaip prevencinė priemonė. Tačiau didžiausias konferencijų pasiekimas buvo sausumos karo teisės kodifikavimas Hagos Nuostatuose, kurio normos buvo pripažintos universaliu tarptautiniu papročiu.

2.1.1. Ginkluotės, kariavimo priemonių ir metodų ribojimas

Nors apsiginklavimo augimas buvo pagrindinė priežastis sušaukti konferencijas, tačiau nebuvo nieko padaryta, kad ši problema būtų išspręsta. Ši nesėkmė labiausiai priklausė nuo Vokietijos pasipriešinimo, nes ji, būdama stipriausia karine galia, nenorėjo jos mažinti. Kitos Europos valstybės savo karines sistemas apibūdino kaip reikalingas apsiginti nuo Vokietijos. Ginkluotės mažinimo klausimas 1899 m. konferencijoje buvo svarstomas I komisijoje. Tačiau diskusijų rezultatas buvo gana kuklus, nes priimta tik rezoliucija, išreiškianti nuomonę, kad „apribojimas karinių išlaidų (...) būtų ypač pageidaujamas vystant materialinę ir moralinę žmonių gerovę“⁶², bei išreikštas noras, kad „valstybės apsvarstyti galimybę susitarti dėl karinių pajėgų jūroje ir sausumoje sumažinimo bei sustabdyti karinių biudžetų augimą“⁶³. Vis dėl to tokią nesėkmę galima pateisinti tuo metu buvusia politine situacija bei siūstų delegatų diplomatiniais ir techniniais interesais.

Tarptautinėje humanitarinėje teisėje egzistuoja keletas principų dėl kariavimo priemonių ir metodų ribojimo ar uždraudimo. Tokių draudimų ir ribojimų tikslas yra vienas - išvengti bereikalingų kančių, t.y. ne tik sumažinti karo aukų kančias, bet ir sukurti tokias sąlygas, kurios

⁶² Final Act Of the International Peace Conference. The Hague, 29 July 1899//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/145?OpenDocument>; prisijungimo laikas: 2006-06-15.

⁶³ Ibid.

užtikrintų taiką pasibaigus karo veiksams.

Vienas pagrindinių principų tarptautinėje humanitarinėje teisėje dėl kariavimo priemonių ribojimo yra nurodytas Hagos Nuostatose, 22 str.: Kariaujančiųjų teisė naudoti kariavimo priemones sužeidžiant priešą nėra neribotos. Iš šio esminio principo išvesta keletas kitų principų. Vienas iš tokių išvestinių principų - tai draudimas naudoti ginklus, kulkas ar medžiagas, kurios sukels bereikalingas kančias⁶⁴. Tai reiškia, kad kančios, sukeltos tam tikrų kariavimo priemonių, nėra pateisinamos karine nauda dėl to, kad tokia nauda yra per maža ir nereikšminga, bei dėl to, kad sulyginus karinę naudą ir kančias, pastarosios tą naudą nusveria. Šis bereikalingų kančių principas jau buvo įtvirtintas ir prieš Hagos konferenciją – 1868 m. Sankt Peterburge, kur šalys susitarė uždrausti naudoti mažiau nei 400 gr. sveriančius sprogstamuosius sviedinius. Tačiau išskyrus šį atvejį, negalima paminėti daugiau įvykių, kada šalys lengvai nusprendė visiškai nebenaudoti ir negaminti ginklų, kurie sukelia bereikalingas kančias. Taigi bereikalingų kančių principas yra viena iš priežasčių uždrausti naudoti tam tikrų rūšių ginklus. Dar viena priežastis yra tai, kad naudojant tam tikrus ginklus mirtis tampa neišvengiama pasekme, pavyzdžiui, naudojant dujas. Jeigu vienintelis teisėtas kariaujančios valstybės tikslas yra susilpninti priešą valstybės karines pajėgas, kaip galima pateisinti civilių aukas? Būtent dėl tokios situacijos iškilo būtinybė uždrausti ginklus, kuriuos naudojant yra nedaromas skirtumas tarp civilių ir kombatantų.

Viena iš kariavimo priemonių draudimo normų buvo įtvirtinta Hagos konferencijų metu - draudimas naudoti dumdum kulkas. 1890 m. medicinos literatūroje buvo pranešama, kad žaizdos, padaromos kulku, turinčiu švininę šerdį, yra žymiai sunkesnės, nei padaromos kitų kulku⁶⁵. Britų armija tikėjo, kad tokios kulkos, kurios buvo gaminamos Dum-Dum vietovėje Indijoje, yra daugiau efektyvios kovojant kolonijų karuose prieš „stiprius ir drąsius barbarus“. Konferencijos delegatai pripažino dumdum kulkas kaip turinčias tokį patį poveikį kaip ir sprogmenys. Buvo diskutuojama, ar tokios kulkos padidina žaizdas ir sukelia didesnes sužeistojo kančias, ar kulka, padaranti tokius didelius sužalojimus kūne, yra būtina kariniam pranašumui pasiekti. Britų delegatai sutiko, kad kulkos poveikis yra per žiaurus, tačiau teigė, kad reikia skirti atvejus, kada kovojama su civilizuotomis tautomis ir kada su barbarais ir kad dumdum kulku naudojimas prieš barbarus yra teisėtas, nes jie nenustoja priešintis. Tačiau ar gali būti daromas toks skirtumas? Tokiai pozicijai buvo pasipriešinta, komisijos pirmininkas pareiškė, kad „negali būti skirtingai elgiamasi su priešais naudojant prieš vienus uždraustas kulkas, o prieš kitus

⁶⁴ Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: regulations concerning the Laws and customs of War on Land. -The Hague, 1899/<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>; prisijungimo laikas: 2006-06-01.

⁶⁵ Coupland.R., Loya D. The 1899 Hague Declaration concerning Expanding Bullets: A Treaty effective for more than 100 years faces complex contemporary issues/http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/irrc_849_Coupland_et_Loye; prisijungimo laikas: 2006-06-02.

teisėtus ginklus, net jei jie barbarai“⁶⁶. Valstybių delegatams sutikus, kad tokios kulkas prieštarauja humanitarinei dvasiai, buvo priimta tokia deklaracijos formuluotė: „Draudžiamas naudojimas kulku, kurios išsiplečia ar susiploja patekusios į žmogaus kūną, t.y. sprogstančių kulku, kulku su kietu apvalkalu, kuris visiškai neuždengia kulkos šerdies ar turi įpjovas“⁶⁷. Tiek dumdum kulkos, tiek standartinės karinės kulkos gali padaryti dideles žaizdas. Tačiau kulkos galia sudraskyti audinį priklauso daugiau nuo jos kinetinės energijos nei nuo konstrukcijos (kulkos kinetinė energija ją iššovus priklauso nuo jos medžiagos kiekio ir greičio ($energija=mv^2/2$))⁶⁸. Šios kulkos padaro dideles žaizdas vien dėl to, kad jos išsiplėsdamos atiduoda savo kinetinę energiją anksčiau į žaizdą nei įprastos kulkos. Svarbu tai, kad kuo didesnis kulkos greitis, tuo ji daugiau deformuojasi prasiskverbusi į audinį ir taip padaro žymiai gilesnes žaizdas. Taigi toks draudimas pateikia aiškų pavyzdį principo, draudžiančio naudoti ginklus, sukeliančius bereikalingas kančias.

Remiantis tarptautinės papročių teisės bendroju principu, draudžiančiu naudoti nuodus ir medžiagas, sukeliančias bereikalingas kančias, buvo priimtos Hagos Nuostatų normos, draudžiančios naudoti nuodingas substancijas. Nuodingų medžiagų draudimas naudoti kare yra įtvirtintas 23 str. (tiek 1899 m., tiek 1907 m. Nuostatuose). Du šio straipsnio paragrafai yra susiję su draudimu. Paragrafe „e“ nurodytas bendras draudimas „naudoti ginklus, sviedinius ar kitas priemones, galinčias sukelti bereikalingas kančias“. Jei nuodingos medžiagos būtų laikomos priemone, sukeliančia bereikalingas kančias, tai tokie ginklai, be abejo, patenka į šio paragrafo reguliavimo sritį. Vis dėlto kad draudimas naudoti nuodus būtų intensyvesnis, paragrafas „a“ aiškiai nustato, kad „draudžiama naudoti nuodus ir nuodingus ginklus“. Konferencijoje taip pat priimta deklaracija, kuri draudė dusinamąsias ir nuodingąsias dujas. Draudimas suformuluotas taip: „Susitariančios šalys uždraudžia naudojimą šovinių, kurie yra visiškai skirti skleisti dusinančias ir nuodingas dujas“⁶⁹. Šio draudimo ypatybė yra ta, kad minimi dar neegzistuojantys tais laikais ginklai, bet kurie gali būti sukurti ateityje. Tuo metu, kai deklaracija buvo priimta, kulkos, užpildytos nuodingomis dujomis, buvo tik idėja. Vėlesni įvykiai, o ypač I pasaulinis karas, įrodė, kad tokia prognozė tapo realybe, ir buvo pradėta tokius ginklus naudoti. Po I pasaulinio karo draudimas naudoti dujas vėl buvo pakartotas 1919 m. Versalio sutartyje, panašios nuostatos buvo suformuluotos ir kitose taikos sutartyse, neratifikuotoje 1922 m. Vašingtono sutartyje bei 1925 m. Ženevos protokole. Kadangi deklaracija draudžia naudojimą šovinių, užpildytų dujomis, kai kurie autoriai pataria vadovautis

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Declaration on the use of bullets which expand easily in the human body. The Hague, 29 July 1899 //http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/dec99-03.htm; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

⁶⁸ Coupland R., Loya D. The 1899 Hague Declaration concerning Expanding Bullets...//ibid.

⁶⁹ Declaration concerning Asphyxiating Gases. The Hague, 29 July 1899//http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/165-140001?OpenDocument; prisijungimo laikas: 2005-11-12.

išsamesniu 1925 m. Ženevos protokole „Dėl dusinamųjų, nuodingųjų ir kitokių dujų panaudojimo kare ir bakteriologinių karo metodų uždraudimo“ suformuluotu draudimu: „Dusinamųjų, nuodingų ir kitokių dujų, taip pat visų analogiškų medžiagų naudojimas kare yra civilizuoto pasaulio pasmerkimas“⁷⁰.

1899 m. Hagos konferencija buvo pirmas reikšmingas mėginimas sureguliuoti bombardavimus iš oro. Konferencijoje vienbalsiai priimta deklaracija, draudžianti „penkių metų periodui (...) sviedinių ar sprogstamųjų medžiagų mėtimą iš oro balionų ar kitais naujais metodais“⁷¹. 1903 m. gruodžio 7 d. Naujojoje Karolinoje įvyko pirmasis motorinis skrydis su brolių Wright sukurtu orlaiviu. Nereikėjo daug laiko, kad būtų suprasta, kaip tokį išradimą panaudoti kariaujant, ir jau po šešerių metų broliai įkūrė lėktuvų gamybos įmonę, finansuojamą iš JAV armijos biudžeto⁷². Nors vienas iš 1907 m. Hagos konferencijos tikslų buvo atnaujinti pirmojoje konferencijoje priimtas nuostatas, nes dauguma delegatų tikėjo, jog tokie skraidantys aparatai bus panaudoti karinėms operacijoms, o sausumos pajėgos neturės priemonių atsakomiesiems veiksams, tačiau taip neįvyko. Nuo 1907 m. technologijoms sparčiai vystantis, valstybės su stipriomis aviacijos programomis buvo bejėgės riboti dislokavimosi galimybes, tuo tarpu silpnesnės šalys buvo pajėgios vykdyti draudimą, kadangi jos faktiškai neturėjo puolamųjų pajėgų. Sutarta, kad tokie veiksmai jau yra uždrausti sausumos ir jūrų karą reguliuojančiomis normomis, t.y. draudimas bombarduoti neapsaugotas vietas taip pat turi būti taikomas ir orlaiviams. Mažųjų valstybių ir jūrų pajėgų pastangos priskirti oro karą egzistuojančiam draudimui atakuoti iš oro balionų buvo sužlugdytos, o tos šalys, kurios prieštaravo tokiai pozicijai, sutiko, kad bombardavimas iš oro patenka į 1907 m. Hagos Nuostatų 25 str., skirto bombardavimui iš žemės ir jūros, sritį.⁷³ Tačiau tokia nuomonė nepasiteisino ir po I pasaulinio karo pastangos buvo nukreiptos į oro karo sureguliovimą. Tokių pastangų rezultatas – 1923 m. priimtos Hagos taisyklės „Dėl oro karo“. Taigi pernelyg lanksti 1907 m. Nuostatų 25 str. formuluotė atvėrė galimybes atakuoti civilių centrus, kuo ir buvo pasinaudota pasauliniuose karuose.

Taip pat reikia paminėti ir 1907 m. VIII konvenciją „Dėl automatiškai nuo prisilietimo sprogstančių povandeninių minų“, kuri yra daugiau skirta apriboti, o ne uždrausti tokių minų naudojimą. Rusijos ir Japonijos karo metu (1904-1905) tokios minos buvo išdėstytos prie Port

⁷⁰1925 Geneva Protocol for the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare//<http://fas-www.harvard.edu/~hsp/1925.html>; prisijungimo laikas: 2006-06-10.

⁷¹ Hague Declaration Prohibiting Launching of Projectiles and Explosives from Balloons : July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>; prisijungimo laikas: 2006-06-11.

⁷² Wyman R.H. The first rules of air warfare//<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1984/mar-apr/wyman.html>; prisijungimo laikas: 2006-06-20.

⁷³ Ibid.

Arthur ir padarė didelių nuostolių neutraliems laivams⁷⁴. Toks nedarantis skirtumo tarp kariaujančių ir ne efektas, dėl kurio nukenčia daug taikių laivų, net ir praėjus daug laiko po karo, parodė būtinybę sureguliuoti tokių minų naudojimą. Konferencijoje noras uždrausti tokių minų naudojimą buvo sutiktas nevienareikšmiškai. Vokietija ir kitos šalys prieštaravo Britanijos siūlymui, kad tik nepritvirtintos kontaktinės minos turi būti uždraustos⁷⁵. Tačiau nors ir buvo rastas kompromisas, konvencija nepateisino vilčių. Nors ir buvo įtvirtintas esminis automatiškai nuo prisilietimo sprogstančių minų ribojimas, bet buvo palikta didelė kovojančiųjų veiksmų laisvė. Pasaulinių karų metų ši konvencija ne vieną kartą buvo pažeista pasiteisinant represalijomis (karo zonų kūrimas, nuolatiniai minų laukai). Tokių minų klausimu Tarptautinis teisingumo teismas (TTT) yra pasisakęs savo sprendimuose. Galima paminėti dvi bylas - tai Korfų kanalo byla ir Nikaragvos prieš JAV byla. Pirmojoje byloje teismas pabrėžė, kad valstybė išdėstydamas tokias minas yra įpareigota pranešti apie jų egzistavimą ir buvimo vietą, kad apsaugotų taikius laivus ir kad taip elgtis įpareigoja paprotinė teisė, kurios valstybės turi laikytis tiek karo, tiek taikos metu⁷⁶. Vadinasi, nors valstybė ir nėra ratifikavusi konvencijos, ji yra įpareigota paprotinės teisės normomis. Antrajame konvencijos straipsnyje nurodoma: „Draudžiama išdėstyti automatiškai nuo prisilietimo sprogstančias minas prieš krantuose ir uostose siekiant užgrobti komercinius laivus“. TTT panaudojo šią taisyklę Nikaragvos prieš JAV byloje ir pripažino, kad JAV pažeidė šią normą išdėstydamas minas Nikaragvos pakrantėse⁷⁷.

Po Antrojo pasaulinio karo pradėjus gaminti minas, kurioms sprogti nereikia kontakto su laivo korpusu, pradėta diskutuoti apie tai, kad naujų rūšių minos, kurios konkrečiai neatitinka konvencijos draudžiamų, silpnina jos svarbą, aktualumą. Tačiau kol valstybių praktikoje bent keletas konvencijos nuostatų dar yra aktualios kontroliuojant jūrų karą, tai ir kitos nuostatos išlieka aktualios.

Siekiant sumažinti žiaurumą ir kitokį smerktiną elgesį, palaikyti humaniškumą, ginkluoto konflikto teisė riboja arba uždraudžia tam tikrus kariavimo metodus.

Hagos Nuostatose yra įtvirtinta ir keletas draudžiamų kariavimo metodų. Štai 23 str. „b“ paragrafe nurodytas draudimas „naudojantis klasta nužudyti ar sužeisti asmenis, priklausančius priešišškai valstybei ar jos armijai“. Tačiau šią nuostatą reikėtų skirti nuo 24 str. įtvirtintos karinės gudrybės, kuri yra teisėta ir gali būti naudojama reikalingai informacijai apie priešą ir jo šalį

⁷⁴ *The History of the Russian Navy. The Russo-Japanese War.* // <http://www.navy.ru/history/hrn10-e.htm>; prisijungimo laikas: 2006-06-20.

⁷⁵ The Advisory Opinion of the International Court of Justice // <http://islandia.law.yale.edu/yhrdlj/pdf/Vol%204/Stephens.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-06-21.

⁷⁶ Corfu Channel (United Kingdom v. Albania)(1947-1949) // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-01-20.

⁷⁷ Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)(1986) // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasces/inus/inus_isummaries/inus_isummary_19860627.htm; prisijungimo laikas: 2006-01-20.

gauti. Problema kyla tada, kai bandoma nustatyti, kas sudaro karinę gudrybę ir kokių veiksmų atlikimas yra apgaulė. Ilustruojant šią problemą, galima pateikti Folklendų salų karo atvejį⁷⁸. Vieno mūšio metu Argentinos kariai iškėlė baltą vėliavą. Reaguodami į tai britų leitenantas ir du kariai ėmė artintis arčiau argentiniečių, nes manė, kad šie pasiduoda, tačiau buvo priešoj pajėgų nužudyti. Viena argentiniečių grupė iš tikrųjų norėjo pasiduoti, tačiau kita - ne. Taigi Argentinos elgesys visiškai atitiktų karinės apgaulės sąvoką, jei britai būtų nužudyti tų, kurie kėlė baltą vėliavą, bet tai nebūtų apgaulė, jei jie būtų nušauti kitų argentiniečių, nežinančių apie iškeltą baltą vėliavą ir nenorinčių pasiduoti. 23 str. „f“ paragrafe yra pateikiama keletas karinės apgaulės pavyzdžių: „Neteisėtai pasinaudoti paliaubų vėliava, priešoj nacionaline vėliava arba jos kariniais ženklais ar uniforma bei skiriamaisiais ženklais, pateiktais Ženevos konvencijose“. Pavyzdžiui, yra sąžininga ir garbinga, kai priešas susilaiko nuo medicininio transporto atakavimo, tačiau jei toks transportas yra naudojamas amunicijai gabenti prisidengiant Raudonojo Kryžiaus emblema, tai jau bus karinė apgaulė. Tokie ir panašūs veiksmai yra sunkūs karo nusikaltimai ir atlikus tokį nusikaltimą kyla atsakomybė. Taigi karinę apgaulę galima būtų apibrėžti taip: „Tai veiksmai, kuriais siekiama įgyti priešoj pasitikėjimą ir priversti jį patikėti, kad jis turi teisę į apsaugą remiantis tarptautinės teisės normomis, taikomomis ginkluoto konflikto metu tam, kad būtų galima pasinaudoti šiuo pasitikėjimu“⁷⁹. 1944 m. Bulges mūšyje Otas Skorzenis panaudojo JAV karines uniformas, tapatybės korteles (paimtas iš karo belaisvių) visam Vokietijos batalionui. Šio karo vado tikslas buvo prasiskverbti į JAV pajėgas ir jas padalyti. Kilo didelis sąmyšis, nes amerikiečiai nesuprato, kas jų priešas. Tačiau karinis tribunolas pripažino, kad Otas Skorzenis nepažeidė tarptautinės teisės tuo metu, kai kovojo su savo nacionaline uniforma, nors prieš kovą ir buvo su JAV karine uniforma⁸⁰. Ši byla įrodo, jog tik kovos metu naudojant priešoj uniformą bus pažeidžiama karo teisė, t.y. bus įvykdyta karinė apgaulė. Situacija pasikeitė tik priėmus 1977 m. I papildomą protokolą, kuriame „draudžiama naudoti priešišku šalių vėliavas, karines emblemas, karinius skiriamuosius ženklus ar uniformas puolant arba dengiant, pradedant, apsaugant ar sunkinant karo veiksmus“ (39 str.).

Priešingas veiksmas apgalei yra karinės gudrybės, kurios yra ne karo nusikaltimas, o teisėti, tarptautinės teisės nepažeidžiantys veiksmai, nes jie nėra išdavikiški, nėra pasinaudojama priešoj pasitikėjimu, saugumu, kurį užtikrina tarptautinė teisė. Karinės gudrybės tikslas yra suklaidinti priešininą ir paskatinti jį veikti neapgalvotai tam naudojant tokias priemones kaip įvairios maskuotės, spąstai, tariamos operacijos, dezinformacija, techninių priemonių

⁷⁸ Major Leone V. R. Jr. The Falkland Islands War: Winning With Infantry//<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1991/LVR.htm>; prisijungimo laikas: 2006-07-30.

⁷⁹ Rouillard Louis-Philippe F. Precise of the Laws of Armed Conflicts. iUniverse, Inc. New York, 2004. P.145.

⁸⁰ Registers o the Records of the Proceedings of the U.S. Army General Courts-Martial//<http://www.209.85.135.104/search?q=cache.aoIw7XOXxQJ:www.archives.gov/research/captured-german-records/microfilm/m1106.pdf+otto+shorzeny+bulge+ruse+of+war&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=8>; prisijungimo laikas: 2006-09-03.

panaudojimas, radiju ir telefonu perduodamos klaidingos žinutės, priešo kodų naudojimas. II pasaulinio karo metu buvo naudojami netikri ginklai ir kariai. Šia gudrybe buvo siekiama suklaidinti priešą dėl savo karinių pajėgų dydžio ir taip išvengti atakų. Tai pat II pasaulinio karo metu, operacijoje „Tvirtybė“, sąjungininkai, naudodami klaidinančias radijo transliacijas ir klaidinančius nurodymus žinutėmis, sukūrė fiktyvią Pirmąją JAV armijos grupę, vadovaujamą generolo Patono ir išsidėsčiusią Kente, Anglijoje, išilgai Lamanšo⁸¹. Tikslas buvo suklaidinti vokiečius, kad šie patikėtų, jog įsiveržimas įvyks būtent ten, o ne Normandijoje. Ši karinė gudrybė buvo labai sėkminga ir nepažeidė karo teisės normų, nes buvo skirta pergudrauti priešą, paskatinti jį padaryti klaidų, neapgalvotų veiksmų.

Kyla daug problemų priskiriant vieną ar kitą įvykį karinei apgalei ir gudrybei, o atskirti šiuos du metodus yra labai svarbu, nes vienas jų pažeidžia tarptautinės teisės normas ir dėl to kyla atsakomybė, o kitas yra teisėtas būdas pergudrauti priešą pajėgas.

Hagos Nuostatuose taip pat yra įtvirtintas draudimas „nužudyti ar sužeisti priešą, kuris nebeturi ginklo arba neturi jokios galimybės apsiginti, pasiduoda laisva valia“ (23 str. c.). Tokiu išėjusiu iš rikiuotės kariu laikomas kiekvienas asmuo, jeigu jis yra priešiškos šalies valdžioje ir aiškiai pareiškia norą pasiduoti į nelaisvę (iškelia rankas į viršų, numeta ginklus į šalį, parodo baltą vėliavą) arba yra be sąmonės, ar dėl ligos, sužeidimo, ar kitokių priežasčių negali apsiginti. Tačiau jei toks asmuo imasi priešiškų veiksmų, stengiasi pabėgti, jis gali būti priešą puolamas, t.y. kombatantas turi nutraukti pasipriešinimą ir paklusti priešą valiai, tačiau pats priešas turi gerbti ir saugoti pasidavusį asmenį.

Dar vienas draudžiamas kariavimo metodas yra įtvirtintas Hagos Nuostatų 23 str. „d“ paragrafe: „Skelbti, kad nieko nebus pasigailima“. Šis draudimas reiškia, kad draudžiama skelbti ir grasinti, kad nebus imami belaisviai, bus nepriimtas priešiškos šalies kombatantų pasidavimas.

Taip pat draudžiama „naikinti ar konfiskuoti priešą nuosavybę, nebent toks sunaikinimas arba konfiskavimas būtų vykdomas nepažeidžiant karinės būtybės reikalavimų“⁸². Taigi toks nuosavybės sunaikinimas ar konfiskavimas neturi būti atliktas be reikalo, visais kitais atvejais civilių būstai ir kiti pastatai neturi tapti karo veiksmų objektais, draudžiama juos plėšti.

1907 m. Hagos Nuostatų 23 str. yra papildomas nauju „h“ paragrafu, kuriame įtvirtintas draudimas jėga įtraukti vienos valstybės piliečius į priešą karines pajėgas: „Kariaujančiai šaliai draudžiama versti priešiškos šalies piliečius dalyvauti karinėse operacijose prieš savo šalį, net jeigu jie prieš karo pradžią ir tarnavo kariaujančios šalies kariuomenėje“. Ši taisyklė neapima valstybės teisės bet koku būdu skelbti piliečių ėmimą į karo tarnybą – „piliečiai“ turi būti

⁸¹ Rouillard Louis-Philippe F. *Precise of the Laws of Armed Conflicts...*//*ibid*.

⁸² Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: regulations concerning the Laws and customs of War on Land. -The Hague, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>; prisijungimo laikas: 2006-06-01.

suprantami kaip tie, kurie buvo piliečiais prieš prasidedant karui. Vertimas tapti kitos valstybės kombatantu gali būti išreikštas tiek fizine, tiek psichologine prievarta (šantažas, įkalbinėjimas ir pan.).

Taigi abiejų Hagos konferencijų metu buvo bandoma nustatyti platesnius kariavimo metodų ir priemonių ribojimus, o priimti tarptautiniai dokumentai buvo išbandyti dviejų pasaulinių karų. Didžiausiu pasiekimu galima įvardinti 1907 m. IV Hagos konvenciją ir jos Nuostatus, kurie Niurnbergo karinio tribunolo sprendime dėl nacių karo nusikaltimų buvo pripažinti tarptautinės paprotinės teisės dalimi ir taip tapo privalomi visoms valstybėms, kurios turi ne tik žinoti, bet ir nenaudoti uždraustų kariavimo metodų ir priemonių. Be to, jos yra įpareigosios įvertinti tokius veiksmus kaip karinė būtinybė, priemonių ir metodų įtaka sveikatai, apgalvoti, ar naudojant kitus metodus ir priemones nebūtų pasiektas toks pat karinis tikslas.

2.1.2. Taikus tarptautinių ginčų sprendimas

Konferencijų metu buvo sėkmingai sureguliuota sritis, apimanti taikus tarptautinių ginčų sprendimus, o svarbiausia - apibrėžtas arbitražas ir kodifikuotos procedūrinės taisyklės. Tarptautinis arbitražas yra apibrėžiamas kaip „turintis tikslą, kad šalių pasirinkti teisėjai pagarbos teisei pagrindu išspręstų valstybių ginčus“ (1899 m. – 15 str., 1907 m. – 37 str.). Toks arbitražo supratimas buvo naudojamas Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo (NTTT), Tarptautinio teisingumo teismo (TTT), tarptautinių arbitražų bei Tarptautinės teisės komisijos. Toks supratimas įgijo *res judicata* galią. Konvencijose yra siūlomi keturi būdai, padedantys taikiai išspręsti tarptautinius konfliktus. Pirma, konvencijose šalys yra raginamos naudotis gerosiomis paslaugomis, kurias siūlo draugiškos šalys, bei buvo nurodyta, kad gerųjų paslaugų siūlymas negali būti pripažintas nedraugišku veiksmu. Antra, taip pat ginčo šalims buvo pasiūlyta, kad jos kelioms savaitėms sustabdytų tiesiogines derybas tol, kol jos atiduos ginčą spresti patikimoms kaimynėms (tarpininkavimas). Trečia, esant skirtingam valstybių požiūriui į fakto klausimus, ginčas gali būti išspręstas tyrimo komisijos. Ir ketvirta, ginčai gali būti sprendžiami Nuolatinio arbitražo teismo (NAT).

2.1.2.1. Nuolatinis arbitražo teismas

Arbitražas kaip tarptautinės teisės institucija, atsirado gana seniai. Valstybės dažnai sudarinėdavo tarpusavio arbitražinius susitarimus, tačiau šiuolaikinio arbitražo pradžia paprastai laikoma 1794 m. sutartis dėl draugystės, prekybos ir laivybos, t.y. Jay sutartis, skirta D. Britanijos ir JAV nacionalinių subjektų reikalavimams nagrinėti.

1907 m. konferencijoje buvo priimtas projektas, rekomenduojantis sukurti Arbitražo teisingumo teismą. Tačiau kadangi nebuvo susitarta dėl jo narių skyrimo metodo, priimtos tik rekomendacijos dėl privalomo arbitražo, deklaruojant, kad kai kurie ginčai, o ypač susiję su tarptautinių sutarčių nuostatų aiškinimu ir taikymu, gali būti perduoti privalomam arbitražui be jokių apribojimų. Tačiau šios rekomendacijos buvo išspausdintos tik Baigiamajame akte, o ne konvencijoje.

Pagrindinė naujovė tarptautinio arbitražo srityje – 1899 m. konferencijoje priimta konvencija „Dėl taikaus tarptautinių ginčų sprendimo“ ir joje numatytas įsteigti Nuolatinis arbitražo teismas. Tačiau tai nėra „teismas“ tikrąja šio žodžio prasme, jis yra administracinė organizacija, turinti nuolatinės ir greitai prieinamos priemonės, naudojamas kaip sekretoriatas tarptautinio arbitražo, tyrimo ir taikinimo komisijų tikslams, jei valstybės sutinka pasinaudoti tokiomis priemonėmis. Brawnas Scottas šį teismą apibūdino taip: „Nuolatinis teismas nėra nuolatinis, nes nėra sudarytas iš nuolatinių teisėjų, jis nėra prieinamas, nes yra sudaromas kiekvienai bylai iš naujo, jis nėra teismas, nes nėra sudarytas iš teisėjų“⁸³. Panašios nuomonės yra ir Choate, kuris teigia, kad „Nuolatinis teismas nepažengė daug kuriant ir plėtojant tarptautinę teisę, kiekviena byla yra izoliuota, trūksta tęstinumo ir santykio tarp jų“⁸⁴.

Sekretoriato funkcijoms atlikti 1899 m. I konvencija Hagoje įsteigė Tarptautinį biurą, kuris buvo pirmasis nuolatinis tarptautinis administracinis mechanizmas, sukurtas palengvinti tarptautinio arbitražo darbą. Nuo II pasaulinio karo pabaigos Tarptautinio biuro Generalinis Sekretorius įgavo svarbių funkcijų, tokių kaip arbitro paskyrimas, kai viena iš arbitražinio susitarimo šalių nesiima jokių veiksmų, kad jis būtų paskirtas⁸⁵. Ši funkcija įgavo svarbią reikšmę kaip vienas iš metodų, padedančių išvengti arbitražinio ar susitaikymo susitarimo žlugimo vien tik dėl to, kad nepaskirti būtini arbitrai. Kadangi Nuolatinis arbitražo teismas yra institucija, skirta arbitražui, todėl sudaromas arbitrų, kuriuos skiria susitariančios šalys, sąrašas. Išrinkti asmenys yra pripažįstami teismo nariais, kurių sąrašą išleidžia biuras ir apie jį praneša valstybėms⁸⁶. Tokia sistema buvo gana rezultatyvi iki 1914 m. Įkūrus NTTT su nuolatine sudėtimi, augant tarptautinės teisės ir diplomatijos žinioms ir patirčiai, ši sistema tapo nenaudojama.

Taigi klestėjimo laikais, t.y. iki Pirmojo pasaulinio karo, tarp NAT išnagrinėtų bylų galima paminėti Venezuela Preferential Claims (1904), Šiaurės Atlanto pakrantės žvejybos (1910), Rusijos garantijos dėl nuostolių atlyginimo (1912). Plačiau apibūdinsime Venezuela

⁸³ The Permanent Court of International Justice. Cambridge University Press//http://assets.cambridge.org/052183/6859/excerpt/0521836859_excerpt.pdf; prisijungimo laikas:2006-09-03.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros.-Vilnius: Eugrimas, 2002. 20-30p.

⁸⁶ Ibid.

Claims atvejį. 1902 m. dėl pilietinės nesantaikos ir Cipriano Kastro administracijos blogo valdymo Venesuelos finansai buvo chaotiški. D. Britanija, Vokietija ir Italija nusprendė reikalauti žalos atlygimo dėl negražintų paskolų ir pasiuntė jungtinį karinį jūrų laivyną į Venesuelą, kurios uostams vėliau buvo paskelbta blokada ir jie buvo apšaudyti Vokietijos ir D. Britanijos artilerijos sviediniais bei buvo užgrobti jos kanonieriniai laivai. Šis įvykis sukėlė keblumą JAV dėl Monro doktrinos. JAV nurodė, kad užsienio intervencija nebūtų įvykusi, jeigu Lotynų Amerikos šalys būtų vykdžiusios savo tarptautinius įsipareigojimus dėl užsieniečių turto apsaugos. Šis konfliktas buvo reguliuojamas Karakase 1903 m., tačiau iškilo keblumą dėl to, ar Venesuela turi sumokėti išskolinimą blokados šalims iki pretenzijos bus išspręstos neutralių valstybių. 1904 m. NAT nusprendė blokatorių naudai⁸⁷. Šis ginčas svarbus tarptautinei teisei, nes buvo įrodyta, kad Monro doktrinos (ši doktrina buvo suformuluota 1823 m. JAV prezidento Monro, kurioje buvo išreikštas atsiskyrimas nuo Europos bei tapo pagrindu daugybei JAV intervencijų į Lotynų Ameriką)⁸⁸ kompetencija neapėmė tokių atvejų kaip šis, bei kitų Pietų Amerikos valstybių nepasitenkinimas suvereniteto pažeidimu turėjo įtakos Drago doktrinos atsiradimui, kuria buvo siekiama pakeisti Europos valstybių praktiką ginkluota jėga išieškoti kompensacijas iš kitų valstybių už žalą, padarytą joms arba jų piliečiams.

Turbūt svarbiausias NAT formalių teisių įgyvendinimas yra jo praktinis vaidmuo siūlant kandidatus eiti TTT teisėjo pareigas. Pastaruoju metu NAT praktika apsiribodavo tuo, kad jo biuro teikiamos pagalbos dėka būdavo sudaromos sąlygos steigti arbitražines institucijas. Taip buvo Irano ir JAV pretenzijų tribunolo Hagoje arba JAV ir Jungtinės Karalystės arbitražo dėl Heathrow oro uoste imamų rinkliavų už oro uosto teikiamas paslaugas atvejais. Pirmuoju atveju NAT Generalinis Sekretorius buvo patvirtintas kaip pareigūnas, atsakingas dėl skiriančiojo organo suformavimo, antruoju atveju NAT suteikė personalą bei patalpas arbitražo teismui, nagrinėjusiam ginčą⁸⁹.

1989-1999 m. diskutuojant Jungtinėse Tautose buvo nuspręsta, kad nereikia sušaukti naujos konferencijos, kuri pataisytų 1907 m. konvenciją „Dėl taikaus tarptautinių ginčų sprendimo“. Tačiau Tarptautinis biuras buvo paragintas peržiūrėti procedūrines taisykles ir parengti taisykles naujų rūšių ginčams⁹⁰. Todėl Tarptautinis Biuras išleido septynis fakultatyvinių procedūrinių taisyklių rinkinius dėl arbitražinių ginčų tarp dviejų valstybių, tarp dviejų šalių, kurių tik viena yra valstybė, tarp tarptautinių organizacijų ir valstybių, tarp tarptautinių organizacijų ir privačių šalių, fakultatyvinės susitaikinimo taisyklės bei

⁸⁷ Venezuela Claims//<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=16&hid=103&sid=3a7499e0-d33f-4020-a6db-220a8b370c2c%40sessionmgr105>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

⁸⁸ Akehurst M., Malanczuk. P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas.- Vilnius: Eugrimas, 2000, P 40.

⁸⁹ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros.-Vilnius: Eugrimas, 2002. 20-30p.

⁹⁰ Ibid.

fakultatyvinės taisyklės faktų nustatymo komisijoms. 1992 m. fakultatyvinės taisyklės, skirtos ginčams tarp valstybių, buvo parengtos pagal UNICITRAL arbitražo taisykles ir pritaikytos taip, kad jos parodytų NAT Generalinio Sekretoriaus ir Tarptautinio biuro vaidmenį bei šių taisyklių santykį su 1899 ir 1907 m. Hagos konvencijų normomis. O 2001 m. NAT priėmė Fakultatyvines taisykles dėl arbitražinių ginčų dėl gamtos išteklių ir/arba aplinkosaugos.

2.1.2.2. Tarptautinis prizų teismas

1907 m. Hagos konferencijoje buvo priimta konvencija „Dėl Tarptautinio prizų teismo steigimo“, tačiau ši konvencija ir 1910 m. spalio 18 d. priimtas Papildomas protokolas niekada neįsigaliojo, nes nebuvo ratifikuotas pasirašiusių valstybių, bei šis teismas taip niekada ir nepradėjo savo veiklos.

Taigi Prizų teismas buvo skirtas svarstyti skundus dėl nacionalinių teismų sprendimų prizų bylose. Kas gi yra prizas? Jį galima būtų apibrėžti kaip laivo ar krovinio pagrobimą atvirojoje jūroje, kurį įvykdo viena iš kariaujančių šalių⁹¹.

Tuo metu ši konvencija buvo gana novatoriška. Visų pirma dėl to, kad ji buvo pirmoji sutartis tikram tarptautiniam teismui, o ne arbitražo tribunolui. Bei antra, suteikė teisę privatiems asmenims kreiptis į teismą, kas tuo metu buvo nesuderinama su egzistuojančiomis tarptautinės teisės doktrinomis, pagal kurias tik valstybės turėjo teises ir pareigas tarptautinėje teisėje. Štai, pavyzdžiui, konvencijos 4str. yra nurodyta, kad „skundą gali paduoti (...) neutralus asmuo, jei nacionalinio teismo sprendimas pažeidžia jo ar jo tautos nuosavybę (...). Skundą gali paduoti individualūs subjektai ar prieš valstybės piliečiai (...)”⁹².

2.1.3. Karo įstatymų ir papročių kodifikavimas

Didžiausias pasiekimas Hagos konferencijų metu buvo sausumos karo įstatymų kodifikavimas Hagos Nuostatuose, kurie bendrai pripažinus tarptautinei visuomenei tapo tarptautinės paprotinės teisės dalimi.

2.1.3.1. Teisėto karo veiksmų dalyvio - kombatanto samprata ir statusas

Šiuolaikinė karo teisės samprata beveik kiekvieną asmenį, kuris paliečiamas ginkluoto konflikto, priskiria arba kombatantams, arba kokiam nors kitam tarptautinės humanitarinės teisės

⁹¹ Renault L. The Work at the Hague in 1899 and in 1907. Nobel Lecture//http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1907/renault-lecture.html; prisijungimo laikas: 2006-03-02.

⁹² Convention (XII) relative to the Creation of an International Prize Court. The Hague, 18 October 1907// <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/235?OpenDocument>; prisijungimo laikas:2006-02-20

suteikiamam statusui, pvz. civiliams, sužeistiesiems ir ligoniams, karo belaisviams, kuriems yra suteikiamas skirtingas apsaugos lygis ir skirtinga atsakomybė. Iki 18 a. buvo santykinai nesunku nustatyti asmens statusą. Pokyčiai įvyko Napoleono Ispanijos žygių 1808-1809 m. metu, kai D. Britanija priėmė savanorišką ispanų civilių pagalbą kovojant su prancūzais. Šie civiliai buvo partizanai, kuriems tuo metu nebuvo suteikta teisė kovoti, nes tuo metu kombatantais buvo pripažįstami tik tie, kurie priklausė valstybės ginkluotosioms pajėgoms⁹³.

Pirmosios pastangos apibrėžti kombatanto sąvoką buvo 1874 m. Briuselio konferencijoje, kurioje priimtas apibrėžimas vėliau su kai kuriais pakeitimais buvo priimtas 1899 ir 1907 m. Hagos konvencijų „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ Nuostatuose. Šiuose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintos normos yra laikomos universaliomis. Reikia paminėti, kad tuo metu nebuvo vartojamos „kombatanto“ ir „nekombatanto“ sąvokos, o buvo naudojamos sąvokos „kariaujantis“ ir „nekariaujantis“, apibrėžiančios tiek valstybę, kaip kariaujančią šalį, tiek asmenį kaip kombatantą.

Hagos Nuostatuose įtvirtintas kombatanto apibrėžimas susideda iš dviejų dalių. Visų pirma yra įtvirtintas reikalavimas, kad asmuo turi priklausyti ginkluotosioms pajėgoms arba būti savigynos arba savanorių būrių nariu⁹⁴. Antra, kad asmenys taptų kombatantais, jie turi atitikti keturis kriterijus:

1. Jiems turi vadovauti už juos atsakingas asmuo. Šis reikalavimas yra numatomas tam, kad būtų užtikrinta, jog nereguliosios karinės pajėgos turėtų vadovavimo struktūrą ir discipliną, kuri padėtų laikytis karo įstatymų.
2. Turi nustatytą per atstumą atpažįstamą skiriamąjį ženklą tam, kad būtų nustatyta, jog jis gali būti teisėtai atakuojamas prieš pajėgų, ir kad būtų lengviau atskirti nuo nekombatantų civilių.
3. Turi atvirai nešioti ginklą.
4. Vykdyti operacijas vadovaujantis karo įstatymais ir papročiais⁹⁵.

Antrajame straipsnyje nurodoma dar viena kategorija asmenų: „Neokupuotos teritorijos gyventojai, kurie, artėjant priešui, pradeda skubiai ginkluotis, turėdami tikslą pasipriešinti puolančioms pajėgoms, tačiau neturėdami pakankamai laiko susiformuoti į karinius vienetus pagal 1 str. išvardintus punktus“. Tokie asmenys, kurie dalyvauja *levee en masse* turi laikytis tik dviejų paskutinių sąlygų ir yra pripažįstami kombatantais nuo to momento, kai paima ginklą arba atlieka kitokį karinį veiksmą⁹⁶. Tačiau kai tokios teritorijos gyventojai nebegali kovoti ir

⁹³ Rouillard Louis-Philippe F. *Precise of the Laws of Armed Conflicts*.-New York: iUniverse, Inc, 2004//<http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/p.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-11-06.

⁹⁴ *Laws of Customary of War on Land (Hague II)*, July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/Avalon/lawofwar/hague02.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-06.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

teritorija yra okupuojama, jiems nebesuteikiama teisė vėliau priešintis, tai galima paaiškinti tuo, kad 1899 m. buvo neįmanoma pasiekti susitarimo, kad tokie pasipriešinimo judėjimai okupuotoje teritorijoje būtų pripažinti teisėtais kombatantais (plačiau 2.1.3.2.).

Pirmasis reikalavimas teisėtiems kombatantams yra reguliari ir atpažįstama vadovavimo struktūra, galinti įvesti karinę discipliną. Šis reikalavimas reiškia, kad karo veiksmai turi būti vykdomi asmenų, esant už juos atsakingam asmeniui, t.y. karo vadai, atsakingi už savo karius. Karo vadai turi turėti aiškiai apibrėžtus įsipareigojimus supažindinti savo pavaldinius su karo teise, imtis aktyvių veiksmų, kad užtikrintų jos laikymąsi, tirti ir bausti už karo įstatymų ir papročių pažeidimus ir pranešti apie tai aukštesnio rango pareigūnams. Po II pasaulinio karo kaltintojai dažnai naudojo pirmąjį kriterijų Japonijos ir Vokietijos karo vadų atsakomybei už karo nusikaltimus įrodyti, taip kurdami „karo vado atsakomybės“ doktriną⁹⁷. Tokijo karo nusikaltimų teismas išplėtė šią sąvoką, pripažindamas civilių ir vyriausybės ministrų atsakomybę už karo nusikaltimus, padarytus su jų žinia. Jugoslavijos ir Ruandos tribunolai išplėtojo šią sąvoką dar daugiau, nes susidūrė su problema, kad daugelis kaltinamųjų yra civiliai, kurie nėra karinės vadovybės pavaldumo grandinėje, bet duoda įsakymus. Todėl tribunolas panaudojo naują sąvoką „vado atsakomybė“, kuria remiantis atsakomybė iškildavo civiliams, kurie arba davė įsakymą, arba paskatino kitus įvykdyti karo nusikaltimus ar nusikaltimus žmoniškumui.

Hagos Nuostatose nebuvo įtvirtintas reikalavimas dėvėti tokias ryškias karines uniformas kaip Napoleono karų metų. Buvo tik įtvirtinta sąlyga „turėti nustatytą per atstumą atpažįstamą skiriamąjį ženklą“. Vis dėlto tas „ženklas“ turi būti „skiriamasis“, t.y. jis turi būti toks pat visiems tam tikros kariaujančios šalies kariams ir tik jos turi būti naudojamas. Toks skiriamasis ženklas gali būti kepurė, paltas, marškiniai, emblema. Be to, turėti skiriamąjį ženklą buvo reikalaujama bet kokiomis aplinkybėmis (net nedalyvaujant kovoje). Pavyzdžiui, Sovietų žvaigždė, naudojama partizanų II pasaulinio karo metu, nebuvo pripažįstama atitinkanti šį reikalavimą, nes nebuvo atpažįstama per atstumą, tačiau pasipriešinimo kovotojų naudojama Prancūzijos trispalvė vėliava, tarkime, naudojant kaip rankos raištį, gali būti pripažįstama pakankamu skiriamuoju ženklų⁹⁸. Remiantis TRKK, tokiais ženklais turi būti pažymėti ne tik kariai, bet ir karo tankai, lėktuvai, laivai ir kitos transporto priemonės⁹⁹. Antro kriterijaus tikslas yra atskirti kombatantus nuo civilių ir taip pastaruosius apsaugoti, kad netaptų taikiniu. Tie kombatantai, kurie yra bejėgiai atskirti prieš kombatantus nuo civilių, gali bereikalingai

⁹⁷ Dorf M. C. What is an „Unlawful Combatant“, and why it matters: The Status Of Detained Al Qaeda And Taliban Fighters, 2002//<http://writ.news.findlaw.com/dorf/20020123.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-07.

⁹⁸ Casey Lee A., Rivkin David B., Bartram Jr & Darin R. Unlawful Belligerency and its Implications under International Law//http://www.pegcus/archive/Unitary%20Executive/Rivkin-Casey_unlawful_belligerency.pdf; prisijungimo laikas: 2006-09-13.

⁹⁹ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/375-590007?OpenDocument>; prisijungimo laikas: 2006-09-13.

panaudoti karinę jėgą prieš civilius asmenis. Be to, viena iš priežasčių reikalauti išsiskirti kaip kombatantui yra ta, kad skiriamasis ženklas padeda opozicinei armijai atakuoti juos bei apsunkina galimybę rengti netikėtus puolimus. Naudojimas skirtingų uniformų taip pat padeda karo vadams atpažinti ir savo karius karo metu. Be to, neturint „nustatyto ir iš toli atpažįstamo ženklo“ asmeniui papuolus į priešo rankas gali būti nesuteiktas karo belaisvio statusas ir jis gali būti pripažintas neteisėtu kombatantu.

Reikalavimas atvirai nešioti ginklus turi panašų tikslą kaip ir reikalavimas turėti nustatytą ir atpažįstamą iš toli ženklą, t.y. užtikrinti, kad kovojantysis galėtų lengvai ir greitai atskirti kombatantus nuo nekombatantų. Ši sąlyga nereikalauja, kad visi ginklai, kuriuos asmuo turi, būtų pastebimi, bet kad galima būtų suprasti, jog asmuo yra „atvirai“ ginkluotas¹⁰⁰.

Ketvirtoji sąlyga pripažinti teisėto kombatanto statusą bus įvykdyta, jei dauguma kariaujančios šalies karių laikysis karo įstatymų ir papročių, nepaisant to, kad individualiai kuris nors bus įvykdęs karo nusikaltimą. TRKK šią sąlygą aiškina taip: „Partizanai (...) turi paklusti tokiems tarptautiniams susitarimams, kurie uždraudžia tam tikrų ginklų naudojimą (pvz., dujų). Visose savo operacijose jie turi vadovautis žmogaus morale; pradedant puolimą jie neturi sukelti kančių, viršijančių numanomą karinį rezultatą. Jie negali atakuoti civilių ir beginklių ir turi laikytis pagarbos ir lojalumo principų (...)”¹⁰¹. Taigi ši sąlyga tikrai patvirtina vieną pagrindinių principų, kad kombatantas negali kovoti su priešu be jokių apribojimų ir draudimų, kylančių iš karo įstatymų ir papročių.

Taikant praktiškai šiuos kriterijus, gali kilti klausimas, kodėl yra svarbu atskirti kombatantą nuo ne kombatanto. Visų pirma dėl to, kad kombatantas turi teisę aktyviai dalyvauti karo veiksmuose, o patekus į priešo rankas jam suteikiamas karo belaisvio statusas. Tačiau jei asmuo neatitinka minėtų sąlygų ir dalyvauja karo veiksmuose, jis tampa neteisėtu kombatantu¹⁰² ir netenka karo belaisvio statuso. Štai pavyzdžiui II pasaulinio karo metu Ašies ir Sąjungininkų valstybės nepripažino karo belaisvio teisių ir privilegijų neteisėtiems kombatantams. Tokia praktika buvo naudojama ypač Ašies valstybių, pagal kurių politiką vietos sukilėliai, pasipriešinimo ar partizanų judėjimai buvo žiauriai slopinami. Po karo Ašies karo vadai ir kareiviai dažnai buvo teisiami už blogą elgesį su karo belaisviais, įskaitant ir tuos asmenis, kurie priklausė pasipriešinimo judėjimams ir atitiko teisėtiems kombatantams keliamus reikalavimus. Vis dėlto tribunolai, Sąjungininkų įkurti po Vokietijos pralaimėjimo, pripažino, kad neteisėti

¹⁰⁰ Treatment of „Battlefield Detainees“ in the War on Terrorism//<http://www.fas.org/irp/crs/RL31367.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-10-30.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Neteisėtas kombatantas – tai asmuo, kuris neatitinka nustatytų reikalavimų keliamų teisėtam kombatantui ir dėl to netekęs konvencijų apsaugos. Dorf M. C. What is an „Unlawful Combatant“, and why it matters: The Status Of Detained Al Qaeda And Taliban Fighters, 2002//<http://writ.news.findlaw.com/dorf/20020123.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-07.

kombatantai neturi karo belaisvių teisių ir privilegijų ir kad jie turi būti teisiami kaip karo nusikaltėliai. 1947 m. Niurnbergo tribunolas Wilhelm List ir Kiti byloje dėl Ašies ir partizanų susirėmimo Balkanuose šiuo klausimu išreiškė tokią poziciją: „Įrodymai rodo, kad tokie junginiai kartais turėjo bendrus skiriamuosius ženklus, tačiau jie neturėjo bendros uniformos. Jie paprastai dėvėjo civilių drabužius. Sovietų žvaigždė buvo naudojama kaip skiriamasis ženklas, tačiau įrodymai neparemia fakto, kad jos buvo atpažįstamos iš atstumo. Jie taip pat nenešiojo savo ginklų atvirai, išskyrus kai buvo palankios aplinkybės. Yra įrodymų, kad kai kuriems pasipriešinimo judėjimams vadovavo centralizuota vadovybė, pavyzdžiui, Maršalo Tito partizanai (...). Taip pat aišku, kad keletas partizanų būrių atitiko teisėtų kombatantų reikalavimus. Tačiau šioje byloje nėra pakankamai įrodymų, kad junginiai atitinka sąlygas. Tai reiškia, kad paėmus į nelaisvę tokius neteisėtus kombatantus jiems nėra suteikiamas karo belaisvio statusas”¹⁰³.

Hagos Nuostatose 29 str. yra įtvirtinta šnipo, kuris taip pat yra laikomas neteisėtu kombatantu, sąvoka: „Asmuo gali būti laikomas šnipu tik tuo atveju, jei veikdamas slapta ar apgaulės būdu jis gauna ar siekia gauti informacijos kariaujančios šalies veiksmų zonoje ir nori ją perduoti priešiška šaliai”¹⁰⁴. Taigi šnipinėjimas susideda iš trijų kumulatyvinių dalių: pirma, šnipinėjimo veiksmas turi būti atliktas kariaujančios šalies veiksmų zonoje, antra, gauna ir perduoda informaciją priešui, bei trečia, veikia slapta ar apgaulės būdu. Terminas „veiksmų zona“ reiškia, kad šnipas faktiškai turi būti prieš teritorijoje. Tuo tarpu asmuo, kuris slapta stebi ar dešifruoja prieš radijo signalus būdamas savo valstybės teritorijoje, nėra laikomas šnipu. Vadinasi, šnipas fiziškai turi būti prieš kontroliuojamoje teritorijoje. Šnipinėjimo veiksmas gali būti atliktas trimis būdais: šnipas gali rinkti informaciją pats, perduoti informaciją, surinktą kitų, arba pasiųsti pranešimą¹⁰⁵. Šnipas, sulaikytas šnipinėjimo metu, netenka teisės į karo belaisvio statusą, bet jei šnipas po šnipinėjimo prisijungia prie savo kariuomenės ir į nelaisvę patenka vėliau, jis neatsako už ankstesnį šnipinėjimą ir yra laikomas karo belaisviu. Be to, jis negali būti baudžiamas be teismo bylos nagrinėjimo. Reikėtų skirti šnipą ir žvalgą, kuris yra teisėtas kombatantas, nors kartais šios dvi sąvokos neteisingai sutapatamos. Taigi pagrindinis skiriamasis bruožas yra karinė uniforma, liudijanti apie žvalgo priklausomybę konflikto šalies ginkluotosioms pajėgoms. Hagos Nuostatų 29 str. nėra įtvirtinto žvalgo apibrėžimo, tačiau nurodyta kas nėra laikomi šnipais. Remiantis analogija žvalgai yra „neužsimaskavę kariai, kurie

¹⁰³ Casey Lee A., Rivkin David B., Bartram Jr & Darin R. Unlawful Belligerency and its Implications under International Law//http://www.pegcus/archive/Unitary%20Executive/Rivkin-Casey_unlawful_belligerency.pdf; prisijungimo laikas: 2006-09-13.

¹⁰⁴ Laws of Customary of War on Land (Hague II), July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/Avalon/lawofwar/hague02.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-06.

¹⁰⁵ Dinstein Y. The conduct of hostilities under the law of international armed conflict. Cambridge university press, 2004. P.210.

prasiskverbė į priešišku pajėgų veiksmų zoną, turėdami tikslą gauti informacijos”.

Kaip jau minėta, teisėto kombatanto statusas suteikia teisę, patekus į nelaisvę, būti pripažintam karo belaisviu. Abiejų Hagos konferencijų metu buvo priimti pagrindiniai ir pirmieji elgesio su karo belaisviais principai, kurių turi būti laikomasi ir dabar. Hagos konvencijos numatė, kad karo belaisviai gali dirbti, kol yra nelaisvėje, tačiau už jų darbą turi būti užmokėta, skiriamos užduotys negali būti per daug sudėtingos ir susijusios su karinių operacijų vykdymu¹⁰⁶. Taip pat buvo numatyti tokie principai:

- Karo belaisviai yra priešiškos šalies vyriausybės, o ne juos į nelaisvę paėmusių pavienių asmenų ar karinių vienetų valdžioje.
- Su karo belaisviais turi būti elgiamasi humaniškai.
- Karo belaisviai gali būti sulaikomi, bet jie negali būti „įkalinami, išskyrus tuos atvejus, kada tai tampa neišvengiama saugumo sumetimais ir tik tol, kol nepasikeičia aplinkybės, susijusios su saugumo užtikrinimo būtinybe.
- Kiekvienas karo belaisvis privalo pasakyti savo tikrąjį vardą, pavardę ir laipsnį ir jei jis nesutinka, lengvatos, į kurias belaisviai turi teisę, gali būti ribojamos.
- Karo belaisvį laikanti valstybė yra atsakinga už jo išlaikymą ir, nesant specialaus susitarimo tarp kariaujančių pusių, „karo belaisvių maitinimas, apgyvendinimo sąlygos ir apranga turi atitikti vyriausybės, kurios valdžioje yra belaisviai, karių maitinimo, apgyvendinimo sąlygas bei aprangos kokybę.
- Karo belaisviai turi teisę laisvai išpažinti savo tikėjimą, įskaitant ir pamaldų lankymą bet kokioje bažnyčioje, kuriai jie priklauso, tuo atveju, jei jie pažada paklusti visoms karinės vadovybės taikomoms drausminėms ir policijos naudojamoms priemonėms¹⁰⁷.

Vėliau, pasinaudojus šiais principais ir I pasaulinio karo patirtimi buvo priimta 1929 m Ženevos konvencija.

II pasaulinio karo metu su Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo belaisviais buvo dažnai elgiamasi žiauriai. Nacistinis režimas Sovietų Sąjungos belaisvius laikė žemesne rase ir dauguma jų buvo verčiami dirbti arba buvo nužudyti laikantis „rasės gryninimo“ politikos. Tuo tarpu Sovietai Vokietijos karius laikė netekusiais teisės į humanišką elgesį dėl jų sunkių nusikaltimų, atliktų prieš SSRS civilius invazijos metu. O su D. Britanijos ir JAV kariais vokiečiai elgėsi daug geriau nei su Rusijos karo belaisviais. Pavyzdžiui, amerikiečiams ir britams būdavo užmokama už jų darbą, be to, britų karininkai nebuvo verčiami dirbti¹⁰⁸. Aptariant šią situaciją reikėtų atsakyti į klausimą, ar SSRS ir Vokietijai kyla atsakomybė už nesilaikymą Hagos konvencijose

¹⁰⁶ Laws of Customary of War on Land (Hague II), July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/Avalon/lawofwar/hague02.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-06.

¹⁰⁷ Laws of Customary of War on Land (Hague II), ...//Ibid.

¹⁰⁸ Prisoner of war//http://www.reference.com/browse/wiki/Prisoner_of_war; prisijungimo laikas: 2005-11-10.

numatytų normų. Kadangi, Hagos konvencijų šalimi buvo Rusija, tai SSRS neturėtų laikytis konvencijose numatytų taisyklių, tačiau, kadangi Hagos konferencijų metu buvo kodifikuotos paprotinės teisės normos, tai Sovietų Sąjunga yra įpareigota karo metu laikytis karo papročių. O tuo tarpu Vokietija buvo daugumos Hagos konvencijų šalimi, nors ir buvo padariusi išlygų. Taigi nors Hagos konvencijos buvo pripažintos paprotine teise tik 1946 m. Niurnbergo karinio tribunolo, tačiau daug jose kodifikuotų normų buvo laikomi karo papročiais pvz. Bereikalingų kančių principas

Taigi, apibendrinant reikia nepamiršti pagrindinio tarptautinės humanitarinės teisės principo, kad jėga gali būti panaudojama tik prieš tuos asmenis, kurie taiko jėgą ar ja grasina. Teisėtai karo veiksmų dalyviais yra laikomi kombatantai, kurie panaudoję jėgą nėra atsakingi už padarytus veiksmus ar kilusius padarinius, išskyrus kai jų veiksmuose nustatomi nusikalstamos veikos požymiai. Iš kitos pusės, jėga gali būti panaudota ir prieš kombatantus, kurie gali būti naikinami tol, kol pasiduos, tačiau juos sužeidus ar paėmus į nelaisvę turi būti taikomos humaniško kariavimo ir apsaugos nelaisvėje taisyklės. Vadinasi, kombatanto statusas apima visas teises ir pareigas, kurios pagal tarptautinę teisę suteikiamos aktyvios kovos veiksmų dalyviams ir kurias privalo gerbti kovojantieji.

2.1.3.2. Martenso išlyga ir jos reikšmė

Pradėjus kodifikuoti karo įstatymus ir papročius buvo padaryta išvada, kad neįmanoma numatyti visų ginkluoto konflikto vedimo ar ginklų naudojimo sąlygų. Iki pirmosios Hagos konferencijos buvo padaryta didžiulė kovos būdų ir ginklų pažanga, būtent dėl šios priežasties sutarčių rengėjai inkorporavo į tarptautines sutartis normą (išlygą), pagal kurią nauji kariavimo metodai ir priemonės gali būti pripažinti neteisėtais, jei jie yra panašūs į tiksliai ir aiškiai ar papročių teisės uždraustus.

Išlyga pirmą kartą suformuluota Rusijos teisininko ir diplomato Fiodoro Martenso (1845-1909) ir įtvirtinta 1899 m. II Hagos konvencijoje „Dėl karo įstatymų ir papročių“ bei 1907m. IV Hagos konvencijos preambulėje: „Kol nebus išleistas išsamesnis karo įstatymų kodeksas, aukštosios susitariančios šalys nusprendė paskelbti, jog tokiais atvejais, kurie nėra įtraukti į jų priimtus Nuostatus, tiek gyventojus, tiek kariaujančias šalis gina ir valdo tarptautinės teisės principai, nes jie yra kilę iš tarp civilizuočių tautų nusistovėjusių papročių, humaniško įstatymų ir visuotinių moralės normų¹⁰⁹“.

Martensas išlygą pasiūlė kaip išeitį iš aklavietės, į kurią pateko mažosios valstybės su Belgija priešakyje ir didžiosios valstybės, tarp kurių buvo Rusija ir Vokietija. 1899 m. birželį

¹⁰⁹ Ibid.

Hagos diplomatinėje konferencijoje buvo svarstomas klausimas dėl 1874 m. Briuselio deklaracijos dalies dėl karinės okupacijos įtraukimo į Hagos konvencijas¹¹⁰. Belgijos delegatas pareiškė griežtą prieštaravimą antrojoje konferencijos komisijoje, kur tas klausimas ir buvo svarstomas. Jis nesutiko dėl dviejų dalykų su didžiosiomis valstybėmis¹¹¹. Visų pirma jis pažymėjo, kad kai kurie deklaracijos straipsniai suteikia okupantui per dideles galias, ypač dėl to, kad jam suteikta galimybė keisti okupuotos šalies įstatymus, naudoti jos gyventojus darbui, rinkti naujas rinkliavas ir rekvizuoti. Anot Belgijos delegato, nors tokie veiksmai ir buvo vykdomi karinės okupacijos metu, tačiau tokių veiksmų nustatymas sutartyje yra nesuderinamas su mažųjų valstybių interesais. Antra, Briuselio deklaracijos nuostatos dėl teisėtų kombatantų nesuteikė okupuotos šalies gyventojams teisės priešintis okupacijai, kas, delegato nuomone buvo pamatinė teisė visų prieš užgrobtos valstybės gyventojų. Didelės karinės galios valstybės teigė, kad jie turėtų būti laikomi *francs-tireurs*, tuo tarpu mažesnės valstybės teigė, kad jie turėtų būti laikomi teisėtais kombatantais. Šitas dvi sritis delegatas siūlė palikti nereguliuotas sutartimi, o palikti tarptautinės papročių teisės kompetencijai. Be to, dėl pirmojo klausimo Belgijos atstovas pasiūlė panaikinti kai kurias nuostatas ir priimti naujas¹¹². Taigi jis siūlė iš vienos pusės sumažinti okupantų teises (priimant nuostatas, kurios griežtai apribotų okupantų teises, ir paliekant kai kurias sritis nereguliuotas sutartimis) iš kitos pusės perduoti nuostatas dėl teisėtų kombatantų tarptautinei teisei. Belgiją iš dalies palaikė D. Britanija, kuri pasiūlė normas, susijusias su teisėtais kombatantais okupuotose teritorijose, kurios iš esmės sutapo ne tik su Belgijos, bet ir su Šveicarijos interesais. Šių valstybių idėjoms smarkiai priešinosi Rusija ir Vokietija. Rusijos atstovas Martensas pateikė tris argumentus prieš belgų pasiūlymą. Pirma, jis tvirtino, kad palikti klausimus, nereguliuotas sutartimi, o perduoti juos neapibrėžtai teisės normų visumai (principams ir papročiams), būtų nenaudinga ne tik galingosioms valstybėms, nes jų teisės bus neapibrėžtos, bet ir silpnesnėms šalims, nes jos nežinos, kokius įsipareigojimus turi didžiosios valstybės. Antra, kad dėl nesugebėjimo susitarti dėl specialios sutarties normos atsiradusios pasekmės parodys karinėms pajėgoms, kad antrą kartą (pirmą kartą 1874m. Briuselio konferencijos metu) ekspertai ir diplomatai nesugebėjo priimti normų šituo klausimu, dėl šios priežasties jos galės nevaržomai interpretuoti karo įstatymus savo naudai. Trečiasis argumentas buvo pateiktas su užuomina į klausimą dėl teisėtų kombatantų. Marensas akcentavo, kad Hagos konferencija neketina likti užsimerkusi prieš okupuotų valstybių gyventojų heroizmą.

¹¹⁰ Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1899. New York: Oxford university press, 1920. P. 250.

¹¹¹ Cassese A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky//<http://www.ejil.org/journal/vol11/No1/ab13.html>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

¹¹² Ibid.

Konferencija vis dėl to nebuvo sušaukta kodifikuoti visus galimus atvejus, tarp jų ir heroizmo bei patriotizmo¹¹³.

Kitas Rusijos delegatas Gilinskis pradėjo diskusijas su pasiūlymą dėl teisėto kombatanto statuso okupuotose teritorijose pateikusia D. Britanija. Jis teigė, kad yra neįmanoma suteikti okupuotiems gyventojams teisę atakuoti susisiekimo linijas, nes be tokių linijų okupantų armija negalėtų išgyventi. Kritiką D. Britanijai adresavo ir Vokietija, kurios delegatai pažymėjo, kad didelių armijų interesams imperatyviai būtina susisiekimo linijų ir okupuotų teritorijų apsauga¹¹⁴. Taigi tapo neįmanoma suderinti tokių ir okupuotų gyventojų interesų. Didžiųjų valstybių pozicija buvo aiški ir jei ne D. Britanija, jos visos kartu būtų buvusios už plačių teisių okupantui suteikimą. Vis dėl to Belgijos pozicija išgąsdino pokomisijos pirmininką Martensą. Jis jautė, kad tokia situacija gali sukelti „sniego gniūžtės“ efektą ir sužlugdyti konferenciją ir taip pasikartotų 1874 m. Briuselio konferencijos likimas. Be to, Martensui atrodė, kad smarkiai būtų pabloginta Hagos konferenciją sušaukusio caro Nikolajaus II reputacija. Būtent dėl šių priežasčių ir buvo pasiūlyta išlyga. Ji iš esmės skirta teisėtų kombatantų okupuotose valstybėse klausimui ir visiškai ignoravo kitą Belgijos nurodytą problemą dėl okupantų teisių ir galių, susijusių su okupuotų valstybių įstatymų keitimu, mokesčių kėlimu, rekvizavimu ir pan. Be to, nebuvo atkreiptas dėmesys į Belgijos pasiūlymą panaikinti kai kurias Briuselio deklaracijos normas dėl tokių teisių ir galių, vietoj jų priimant naujas. Nepaisant to, Belgijos delegatas pareiškė, kad buvo laimingas pritardamas pasiūlymui, nors išlyga iki galo ir nepateisino jo lūkesčių. Belgo nuomone, Martenso išlyga perdavė tarptautinei papročių teisei didžiąją dalį ginčų bei klausimą, kada ir kokie asmenys, nepriklausantys okupuotos teritorijos ginkluotosioms pajėgoms, gali būti pripažinti kaip teisėti kombatantai¹¹⁵. Taigi, mažosioms valstybėms buvo palikta galimybė įrodyti, kad egzistuoja tarptautinės teisės principai ir paprotinės normos, nustatančios teisėto kombatanto statusą okupuotose valstybėse. Tačiau tai buvo paneigta tarptautinės teisės ir valstybių praktikos. 1899 m. ir vėliau iki 1949 m. civiliams gyventojams jau buvo neleidžiama tarptautinės papročių teisės imtis ginklų prieš okupantą. Tikrai 1949 m. Ženevos konferencijoje partizanams ir organizuotų pasipriešinimų nariams buvo suteiktas teisėtų kombatantų statusas, jei jie atitinka tam tikras sąlygas: „Yra kitų savigynos ir savanorių būrių nariai, įskaitant įeinančius į organizuoto pasipriešinimo judėjimus, priklausančius konflikto šaliai ir veikiančius tiek savo teritorijoje, tiek ir už jos ribų, net kai ši teritorija okupuota, jeigu tokie savigynos arba savanorių būriai, įskaitant organizuoto pasipriešinimo judėjimus, atitinka šiuos reikalavimus: a) turi atsakingą už savo pavaldinius vadą; b) turi sutartinį skiriamąjį, gerai is toli matomą ženklą; c)

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

atvirai nešioja ginklus; d) vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių“¹¹⁶.

Nuo 1907 m. ši išlyga buvo laikoma svarbiu įvykiu tarptautinės humanitarinės teisės istorijoje. Buvo teigiama, kad ji pirmą kartą įrodė, jog egzistuoja tarptautinės normos, apimančios humanitarinius principus, kurie yra nemažiau įpareigojantys nei normos, pagrįstos kitų interesų (pvz., karo ar politinių). Be to, dėl išlygos netikslaus suformulavimo ji tapo skirtingų interpretacijų objektu bei dėl gana patrauklaus turinio ja labai dažnai pradėta remtis tarptautiniuose santykiuose, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teismuose, įtraukiama į tarptautines sutartis, taip pat taikoma įvairių organizacijų ir asmenų. Vienas iš Martenso išlygos nuopelnų yra tas, kad humaniškumo įstatymams suteikiama ne moralinė išraiška, o traktuojama iš pozityvizmo perspektyvos. Paprastai anksčiau dauguma tarptautinių sutarčių ir deklaracijų skelbė humaniškumo įstatymų svarbą, tačiau valstybės nereikalavo laikytis jokių griežtų teisės standartų, patvirtinančių tokius įstatymus, buvo paprasčiausiai prašoma paisyti humaniškumo principų dalyvaujant kare. Nesant tarptautinių teismų su privaloma jurisdikcija ar bent jau privalomų faktų nustatymo institucijų ar tyrimo komisijų, buvo palikta teisė kiekvienam kariaujančiam nuspręsti, ar jis elgiasi humaniškai atakuodamas priešą ar bombarduodamas miestus. Dėl šios priežasties tokios taisyklės turėjo ribotą teisinę reikšmę. Martenso išlyga, priešingai, deklaravo, kad gali egzistuoti tarptautinės papročių teisės principai ir normos, kylančios ne tik iš valstybių praktikos, bet taip pat iš humaniškumo įstatymų ir visuotinių moralės normų.

Martenso išlyga yra svarbi tuo, kad gali būti naudojama aiškinant tarptautinius papročius ar sutarčių normas. Kai kyla abejonės, tarptautinės normos, būtent tarptautinės humanitarinės teisės normos, turi būti aiškinamos taip, kad neprieštarautų bendriesiems humaniškumo standartams ir tautos moralei. Tam, kad būtų išvengta savavališkų aiškinimų ar piktnaudžiavimo, humaniškumo standartai turi būti išvesti iš tarptautinių žmogaus teisių standartų, o tautos moralė turi būti nustatoma remiantis rezoliucijomis ir kitais atstovaujamųjų institucijų priimtais autoritetingais aktais.

Kaip minėta anksčiau, Martenso išlyga yra skirtingai interpretuojama. Literatūroje dėl Martenso išlygos interpretavimo yra pateikiami trys skirtingi aspektai:

1. Išlyga visų pirma yra kaip priminimas, kad tarptautinė papročių teisė ir toliau taikoma priėmus sutartines normas.
2. Išlyga nurodo, kad tas, kas aiškiai neuždrausta sutartimi, nėra ipso facto leistina.
3. Taip pat išlyga atspindi nuomonę, kad elgesys karo metu nėra vertinamas vien tik sutarties pagrindu, bet taip pat ir tarptautinės teisės principais, kilusiais iš nusistovėjusių

¹¹⁶ Cassese A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky//<http://www.ejil.org/journal/vol11/No1/ab13.html>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

papročių, humaniškumo principų ar visuomenės moralės normų¹¹⁷.

Visi šie trys išlygos interpretavimo būdai gali vienas kitą papildyti. Bet kaip Christopher Greenwood paaiškino, „visuomenės moralės sąvoka yra per daug neaiški ir tiksliai neapibrėžta, kad ją galima būtų naudoti kaip išskirtinį pagrindą uždraudžiant tam tikrus kovos būdus ir priemones“¹¹⁸.

Antonio Cassese išskyrė tris skirtingo interpretavimo kryptis¹¹⁹. Pirmajai grupei jis priskyrė autorius, kurie išlygą naudojo tik interpretuojant tarptautinius principus ir normas. Kai kurie pritarė, kad išlyga naudojama pašalinti prieštaravimą, pagal kurį tam tikri nesureguliuoti Hagos konferencijose klausimai leis kovojantiems elgtis kaip jie nori, ignoruojant galimus apribojimus. Būtent dėl to Martenso išlyga turėtų tarnauti, kad būtų išvengta tokio pavojingo rezultato (G. Schwarzenberger, W. Singh). Kiti publicistai teigė, kad išlyga turi būti naudojama kaip bendrasis interpretavimo principas, kai tik kyla abejonės dėl tarptautinės humanitarinės teisės principų ir normų aiškinimo, be to, ji siekia sustiprinti visuomenės moralę (E. Spetzler).

Antrajai grupei priskirtini mokslininkai, taip pat kai kurie teisėjai, teigiantys, kad išlyga turėjo įtakos tarptautinės teisės šaltiniams bei išplėtė tarptautinės humanitarinės teisės šaltinius (Roling, Strebel). Kai kurie teigia, kad išlyga sukūrė du naujus šaltinius: humaniškumo principus ir visuomenės moralės normas. Kiti laikosi modernesnio požiūrio - humaniškumo įstatymai ir visuomenės moralės normos turi tapti tarptautinės teisės principais *en bloc*, tačiau tų principų turinys turi būti patikslintas teismų, atsižvelgiant į kintančias sąlygas. Išlyga neiškart ir netiesiogiai pertvarko humaniškumo įstatymus ir visuomenės moralės normas į tarptautinės teisės normas. Tiksliau, ji suteikia galimybę „transformuotis“ tik tokiems principams, kuriuos valstybė tam tikru momentu laiko suderinamais su žmonija ir visuomenės morale. Vadinas, valstybė atlikdama filtro vaidmenį, išvengia savavališkumo ar bent jau subjektyvių teismų vertinimų bei principų virtimo tarptautinėmis teisės normomis priklausymo nuo valstybės pritarimo.

Trečiajai grupei priskirtini asmenys, kurie pasisako už tai, kad Martenso išlyga motyvavo ir įkvėpė tarptautinės humanitarinės teisės vystymąsi.

TTT patariamojoje nuomonėje dėl grasinimo ir branduolinio ginklo naudojimo (1996 m. liepos 8 d.) gana plačiai analizavo ginkluoto konflikto teisę¹²⁰. Rašytiniai ir žodiniai valstybių pranešimai bei galutinėje teismo išvadoje buvo pateikta nuoroda į Martenso išlygą. Pati TTT

¹¹⁷ Ticehurst R The Martens Clause and The Law of Armed Conflict//<http://www.icrc.org/Web/Eng/seteeng0.nsf/iwplist133/32AEA038821EA35EC1256B66005A747C>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

¹¹⁸ Fleck D. Friedrich von Martens: A Great International Lawyer from Pärnu//<http://www.bdcol.ee/fileadmin/docs/bdreview/bdr-2003-10-section2-article1.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-11-21.

¹¹⁹ Cassese A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky//<http://www.ejil.org/journal/vol11/No1/ab13.html>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

¹²⁰ Legality of the threat or Use of Nuclear Weapons (1994-1996)//<http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-16.

nuomonė nepateikė aiškaus išlygos interpretavimo ir savo išvadoje aiškiai nepalaikė nė vienos pusės. Galima teigti, kad teismas pasirinko nuosaikią poziciją: detaliam aiškinti nei netiksliai ir dviprasmiškai pasisakyti, taip sukeliant daugiau problemų nei jas išsprendžiant. TTT taip pat nurodė, kad Martenso išlyga įrodė, jog yra efektyvi priemonė atkreipti dėmesį į sparčiai vykstančią karinių technologijų evoliuciją.

Priešingai nei teismo, valstybių pareiškimai ir kai kurios atskirosios teisėjų nuomonės pateikė įdomius išlygos supratimus. Štai, pavyzdžiui, Rusijos nuomone, karo įstatymai yra visiškai suformuluoti 1949 m. Ženevos konvencijoje ir jos 1977 m. protokoluose, ir kad Martenso išlyga yra nereikalinga, nes ji šiuose dokumentuose yra pakartota. Be to, 1977 m. Diplomatiniame konferencijoje, kur buvo priimtas Papildomas protokolas, buvo pabrėžta tęstinė reikšmė Martenso išlygos, perkeliama iš preambulės į savarankišką Protokolo nuostatą¹²¹.

D. Britanija pasisakė, kad remiantis Martenso išlyga galima teigti, jog nors ir nėra sutartinės normos, draudžiančios branduolinio ginklo naudojimą, dar nereiškia, kad jo naudojimas yra teisėtas. Tačiau jie taip pat teigė, jog Martenso išlyga pati savaime nepadaro jo naudojimą nelegaliu - reikia nurodyti paprotinės teisės taisyklę. D. Britanija teigė, kad be įrodymų yra aišku, jog, nesant draudžiančios taisyklės, kuri būtų pritaikoma valstybės veiklai, jos elgesys turi būti laikomas teisėtu¹²². Remiantis tokia D. Britanijos pozicija galima teigti, kad ji laikosi siaurojo Martenso išlygos interpretavimo, prilygindama tą išlygą priminimui apie egzistavimą tarptautinės teisės paprotinių normų, kurios nėra perkeltos į sutartis.

Teisėjas Shahabuddeenas, savo atskirojoje nuomonėje, pateikė gilią Martenso išlygos analizę. Teisėjas laikėsi nuomonės, kad išlyga turi norminį statusą ir todėl veikia nepriklausomai nuo kitų normų. Pagrįsdamas šią nuomonę jis pateikė nuorodą į 1899 m. Hagos taikos konferenciją, kurioje Belgijos delegatai prieštaravo dėl tam tikrų normų įtraukimo į konvenciją. Tačiau Martenso išlyga buvo įtraukta, nors delegatai turėjo galimybę vetuoti ginčijamą nuostatą. Todėl teisėjas Shahabuddeenas padarė išvadą, kad pozicija pasikeitė dėl to, jog Martenso išlyga buvo pripažinta turinti norminį statusą.

Martenso išlyga yra svarbi tuo, kad pateikia nuorodą į papročių teisę ir pabrėžia jos svarbą reguliuojant ginkluotus konfliktus. Be to, nurodo ir į „žmoniškumo principus“ bei „visuomenės moralės normas“. Svarbu yra suprasti minėtų terminų reikšmę. „Žmoniškumo principai“ yra „žmoniškumo įstatymų“ sinonimas: 1899 m. Hagos II konvencijoje buvo įtvirtintas „žmoniškumo įstatymų“ terminas, o jau Ženevos I papildomame protokole - „žmoniškumo principai“. Žmoniškumo principai apima draudžiamas kariavimo priemones ir metodus, kurie nėra būtini kariniam pranašumui pasiekti. Jean Pictet humaniškas priemones

¹²¹ Ticehurst R. The Martens Clause and The Law of Armed Conflict//<http://www.icrc.org/Web/Eng/seteeng0.nsf/iwplst133/32AEA038821EA35EC1256B66005A747C>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

¹²² Ibid.

paaiškino taip: „Kad paėmimas į nelaisvę yra geriau nei priešo sužalojimas, sužalojimas yra geriau nei jo nužudymas, nekombatantai turi būti tuoj pat apsaugoti, (...) žaizdos sukelia bereikalingas kančias (...)“¹²³.

Sąvoka „visuomenės moralė“, žinoma, yra labai bendra ir dėl to sukelia sunkumus kai kuriose bylose. Tačiau branduolinio ginklo atveju neturėtų kilti neaiškumų, nes dėl šios problemos yra gana dažnai diskutuojama tarptautinėje bendruomenėje. Teisėjas Nauru teigė, kad Martenso išlyga įpareigoja TTT, kai jis bando nustatyti humanitarinių taisyklių ginkluotam konfliktui apimtį, ieškoti teisinės informacijos, kurioje būtų visuomenės moralės normų išraiškų¹²⁴. Jis nurodė daugybę projektų, deklaracijų, rezoliucijų ir kitų šaltinių, kurie buvo sudaryti kompetentingų asmenų ar institucijų. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje 38/75 nurodoma, kad „GA ryžtingai, besąlygiškai ir visiems laikams smerkia branduolinį karą kaip priešingą visuomenės moralei ir protui“¹²⁵. GA rezoliucijos nėra vieninteliai tautos moralės įrodymai. Buriamasi į įvairius judėjimus (studentų) ir profesines grupes, kurios pasisako prieš branduolinį ginklą, taip pat išreiškiama opozicija prezidentų, ministrų pirmininkų, dvasininkų, pavienių asmenų.

Martenso išlyga paremia poziciją, kad karo teisė ne tik veikia pagal pozityvius įstatymus, bet ir remiasi morale. Tai užtikrina, kad mažosios valstybės ir tarptautinės bendruomenės nariai gali turėti įtakos karo teisės vystymuisi. Ši teisė neturi vaizduoti vien tik didelės karinės galios valstybių interesus, svarbu, kad karo teisės vystymasis apimtų visos tarptautinės bendruomenės interesus. Tačiau tarptautinė teisė yra decentralizuota ir norint priimti kokią nors normą, reikalingas platus valstybių konsensusas. Dėl to gali nesutapti moralinių standartų formavimasis su pozityvių normų, įtvirtinančių tuos standartus, kūrimu. Dėl šios priežasties pozityvios teisės apsauga gali būti neefektyvi. Todėl labai svarbu laiku pastebėti moralės normos egzistavimą kaip ginkluoto konflikto teisės elementą.

Martenso išlyga gana smarkiai lėmė paskesnių tarptautinių sutarčių priėmimą: tai ir 1980 m. Konvencinių ginklų konvencija, 1995 m. konvencija „Dėl uždraudimo priešpėstinių lazerinių ginklų“, 1997 m. konvencija „Dėl uždraudimo priešpėstinių sausumos minų“ ir t.t. Taigi Martenso išlyga turi tarptautinį pripažinimą. Ji yra inkorporuota į daugybę sutarčių, karinių vadovų, naudojama tarptautinių tribunolų bei pripažinta tarptautinėje teisinėje literatūroje kaip išreikšta trumpu frazeologizmu, bet apimanti ištisą karo teisės filosofiją bei skirta suteikti

¹²³ Ticehurst R. The Martens Clause and The Law of Armed Conflict//<http://www.icrc.org/Web/Eng/seteeng0.nsf/iwplist133/32AEA038821EA35EC1256B66005A747C>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

¹²⁴ Ibid

¹²⁵ A/RES/38/75. Condemnation of nuclear war. Adopted at the 97th plenary meeting, 15 Dec. 1983//<http://www.un.org/Depts/dhl/res/resa38.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-20.

veiksmingą apsaugą civiliams ir kombatantams visose situacijose, net ir neįtrauktose į konvencijas.

2.1.3.3. Karinės okupacijos režimas

Karo metu viena iš kariaujančių šalių gali kontroliuoti kitos šalies dalį ar visą teritoriją, t.y. ją okupuoti. 1899 ir 1907 m. Hagos konferencijų delegatai „okupaciją“ suvokė kaip laikiną situaciją, trumpą periodą, kuris tęsis nuo karo veiksmų iki neišvengiamai sudaromos taikos sutarties, kuri pavirs karo pergales pralaimėjusios šalies teritorijomis¹²⁶. 1907m. Hagos Nuostatuose 42-56str. yra išdėstyti bendrieji karinės okupacijos principai.

Nuostatų 42 str. nurodyta, kad „teritorija yra laikoma okupuota, jei ji iš tikrųjų yra priešininko armijos valdžioje“¹²⁷. Vadinasi, okupacija pripažįstama tada, kai jau yra įvykęs pats okupacijos faktas, o ne formaliai ją deklaruojant. Be to, nebūtina okupantui iš tikrųjų kontroliuoti visos okupuotos valstybės teritorijos, okupacija bus pripažįstama ir situacija, kai bus efektyviai kontroliuojama dalis tos valstybės teritorijos. Taigi okupacijos pradžia yra laikomas momentas, kai okupacinė administracija faktiškai pradeda kontroliuoti teritoriją ir kartu privalo laikytis tam tikrų okupacijos taisyklių.

Tiek 1899 m., tiek vėlesniuose 1907 m. Hagos Nuostatuose, o ypač 43 str., apibrėžti okupantų uždaviniai ir įgaliojimai, garantuojantys taikų sambūvį tarp okupuotų gyventojų ir priešo kariuomenės. Okupanto atsakomybę reguliuoja 43 str., kuris susideda iš dviejų jo įsipareigojimų. Visų pirma jis įsipareigoja „okupuotoje teritorijoje, kaip galima greičiau, atkurti ir užtikrinti viešą tvarką ir saugumą“, bei antra, „laikytis okupuotos šalies įstatymų, kol nėra griežtai uždrausta“. Dėl šių įsipareigojimo vykdymo yra atsakingos skirtingos valdžios: už pirmąjį atsakinga vykdomoji valdžia, o už antrąjį – įstatymų leidžiamoji valdžia. Nors okupantas ir turi laikytis okupuotos teritorijos galiojančių įstatymų, t.y. jis negali jų keisti naujais ar sustabdyti jų galiojimo, tačiau senoji tvarka gali būti pakeista naujais įstatymais iškilus būtinybei ir naujieji okupanto įstatymai galios iki okupacijos pabaigos. Tačiau praktiškai susigrąžinus teritorinį suverenitetą, dažnai paliekami galioti kai kurie okupavusios valstybės priimti įstatymai.

Nuostatuose taip pat yra įtvirtinti draudimai okupavusiai valstybei reikalauti okupuotos teritorijos gyventojų atsisakyti savo identiteto ir lojalumo savo šaliai. Pavyzdžiui, yra draudžiama prievarta versti okupuotos teritorijos gyventojus prisiekti ištikimybę priešišškai valstybei (45 str.), versti suteikti informaciją apie savo šalies armiją ar jos turimas gynybos priemones (44 str.). Taip pat keliuose straipsniuose įtvirtinta ir kultūrinio gyvenimo apsauga.

¹²⁶ Benvenisti E. The Security Council and the law of occupation: Resolution 1483 on Iraq in historical perspective//http://tau.ac.il/law/members/benvenisti/articals/amos.doc/prisijungimo_laikas:2006-09-09.

¹²⁷ Laws of Customary of War on Land (Hague II), July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/Avalon/lawofwar/hague02.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-06.

Pavyzdžiui, privaloma laikytis pagarbos šeimai ir jos teisėms, jos religiniams įsitikinimams ir apeigoms (46 str.). Kai kurie Hagos Nuostatų straipsniai yra susiję su turtu ir mokesčiais. Be to, šiuose Nuostatuose yra aiškiai atskiriama privati (religinės, labdaros, švietimo, meno, mokslo institucijos) ir valstybės nuosavybė, kilnojamasis (ginklų sandėliai, transporto priemonės) ir nekilnojamasis turtas (visuomeniniai pastatai). Pavyzdžiui, nors Nuostatų 53 str. ir 55 str. leidžia okupantui naudotis tam tikru valstybės turtu, tačiau privatus turtas negali būti konfiskuojamas (46 str.), uždrausti plėšimai (47 str.). 1956 m. Singapūro apeliacinio teismo byloje dėl naftos išteklių buvo atmetas olandų ieškinys, kuriame jie skundė Britanijos valdžią dėl II pasaulinio karo metu gaminamos ir panaudotos naftos kariniams Japonijos okupantų valdžios tikslams. Teismas pripažino, kad olandų naftos gręžinių konfiskavimas buvo dalis japonų plano apsaugoti šiuos išteklius, o ne vien tik jų panaudojimas okupavusios armijos tikslams, bet karinėms ir civilių reikmėms¹²⁸. 53 straipsnyje nurodyta „nuosavybė“, kuri gali būti pasisavinama, konfiskuojama, reiškia nuosavybę, kuri turi karinių požymių, tai, pavyzdžiui, atsparos punktas, ginklų arsenalai, laivų statyklos, kareivinės, taip pat geležinkeliai, kanalai, tiltai, eskalados bei aerodromai ir jų įrenginiai. 1948 m. Krauch byloje Karinis Niurnbergo tribunolas apkaltino I.G. Farben Industrie A.G pareigūnus karo nusikaltimais prieš nuosavybę valstybėse ir teritorijose, kurios yra okupuotos Vokietijos, remiantis 1907 m. Hagos Nuostatų 53 str. Tribunolas nusprendė, kad „šis straipsnis yra plačiai taikomas apsaugoti, tiek visuomeninę tiek privačią nuosavybės neliečiamybę karinės okupacijos metu, bei pripažino nusavinimo ir rekvizicijos išimtis, kuriose yra aiškiai nustatyti apribojimai kituose straipsniuose.(...) Vertės apmokėjimas ar kokia nors kita kompensacija tokiomis aplinkybėmis nepakeičia veikos neteisėtumo. Kai fizinis ar juridinis asmuo neteisėtai konfiskuoja visuomeninę turtą planuojant ir vykdant aiškiai apibrėžtą planą įgyti tokią nuosavybę visam laikui, yra pažeidžiami Hagos Nuostatai“¹²⁹. Nuostatų straipsniuose dėl mokesčių yra įtvirtinta, kad mokesčiai turi būti renkami kiek įmanoma tinkamiau, pagal galiojančias taisykles (48 str.), be to, jei yra įvedami kiti mokėjimai, tai jie negali būti renkami vien tik okupacinei kariuomenei ar administracijai (49 str.). Okupavusi teritoriją valstybė mokesčių srityje, remiantis Nuostatais, turi dvi galimybes: ji gali rinkti jau egzistuojančius mokesčius ar netgi pakelti jų dydį, arba ji gali įvesti naujus mokesčius. Izraelio Aukščiausiasis Teismas byloje H.C. 69+483/81 nustatė, kad okupantas gali įvesti Gazos Ruože pridėtinės vertės mokestį nepaisant 48-49 str. suvaržymų. Teismas savo sprendime nurodė, kad šie specifiniai straipsniai taikomi įprastomis aplinkybėmis, bet taip pat pabrėžė, kad įstatymų leidimas dėl mokesčių nesiskiria nuo kitų įstatymų, priimamų dėl nepaprastos būtinybės, t.y.

¹²⁸ Belligerent Occupation//<http://lawofwar.org/Occupation.htm>; prisijungimo laikas: 2006-09-09.

¹²⁹ Henchaerts J.M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part I. ICRC. Cambridge University Press, 2005. P. 1034.

teismas pasisakė, kad mokesčiai gali būti įvedami remiantis 43 str. ir jame įtvirtinta būtinybe¹³⁰. Remiantis 55 str., okupantė turi būti laikoma kaip „administratorius ir uzufuktas“ okupuotoje teritorijoje esančio turto. Vadinasi okupantė gali naudotis šiuo turtu ir jo produktais, tačiau nedarydama jiems žalos ir nesumažindama jų vertės.

Vokietija kai kuriose okupuotose teritorijose vertė okupuotų teritorijų gyventojus dirbti jos kariniams poreikiams patenkinti, taip pažeidžiant Nuostatų 52 str. Tokį priverstinį darbą pasmerkė ir Niurnbergo karinis tribunolas, numatydamas atsakomybę už vergiško darbo naudojimą¹³¹. Taip pat Nuostatuose yra uždraustos prievartos priemonės bei kolektyvinės bausmės, t.y. niekas negali būti nubaustas už veiksmus, už kuriuos jis nėra individualiai atsakingas.

Karinė okupacija baigiasi tuo momentu, kai okupavusi valstybė praranda faktinę užimtos teritorijos kontrolę. Tai dažniausiai įvyksta pasibaigus konfliktui, kai okupantas pasitraukia, o valdžią perima nauja vyriausybė. Tačiau pasibaigus okupacijai, neišnyksta su ja susiję teisiniai padariniai: padarytos žalos atlyginimo ir baudžiamosios atsakomybės klausimai.

Apibendrinant galima išskirti pagrindinius karinės okupacijos principus. Visų pirma okupavusi valstybė visiškai nepanaikina okupuotos teritorijos suvereniteto. Antra, okupacija yra laikoma laikina būsena ir tol, kol nebus atstatyta buvusi valdžia, turi būti gerbiamos gyventojų teisės. Trečia, kol yra įgyvendinama okupavusios valstybės valdžia, esant karinei būtinybei, turi būti atsižvelgta į okupuotų gyventojų interesus. Ir ketvirta, okupavusi teritoriją valstybė negali naudoti valdžios išnaudojant gyventojus ar vietinius išteklius savo reikmėms.

Valstybių praktikoje per ir po II pasaulinio karo nebuvo laikomasi įsipareigojimų pagal Hagos teisę. Niurnbergo tribunolui pripažinus Nuostatuose įtvirtintas okupacijos normas paprotinės teisės dalimi, daugelis okupantų tvirtino, kad šios normos yra nepritaikomos. Taip pat Hagos Nuostatų reikšmė buvo įtvirtinta ir Saugumo Tarybos 2003 m. gegužės 22d. 1483 rezoliucijoje, kuri pripažino JAV ir D. Britanijos veiksmus Irake kaip okupaciją ir nurodė „visiškai laikytis tarptautinės teisės įsipareigojimų, įskaitant ir 1949m. Ženevos konvencijas, ir 1907m Hagos Nuostatus“¹³².

2.1.3.4. Karo aukų apsaugos pradmenys

Humaniško elgesio su sužeistaisiais ir ligoniais papročiai vystėsi amžiais, o pati humanitarinė teisė ir prasidėjo nuo to, kad būtų suteikta apsauga sužeistiesiems ir ligoniams,

¹³⁰ Dinstein Y. Legislation under 43 of HR: Belligerent occupation and Peacebuilding//<http://www.hpcr.org/pdfs/OccasionalPaper1.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-09-09.

¹³¹ The Trial of German Major War Criminals//<http://www.nizkor.org/hweb/imt/tgmwc/tgmwc-04/tgmwc-04-37-03.shtml>; prisijungimo laikas: 2006-09-15.

¹³² Security Council resolution 1483 (2003). The situation between Iraq and Kuwait//http://www.un.org/Docs/sc/uncs_resolutions03.html; prisijungimo laikas: 2006-09-15.

kurie mirdavo nuo sužeidimų ir įvairių epidemijų, o ne nuo tiesioginių karo veiksmų. 19 a. antroje pusėje atsirado ir tarptautinės sutartys šiuo klausimu: 1864 m. buvo pasirašyta pirmoji tarptautinė konvencija „Dėl sužeistųjų ir sergančių karių padėties pagerinimo sausumos karo metu“.

Atsiradus poreikiui peržiūrėti ir išplėsti 1864 m. Ženevos konvenciją, TRKK pradėjo darbus rengiant išplėstą teksto variantą. Šį sumanymą perėmė Rusijos caras Nikolajus II, sušaukdamas Pirmąją Hagos konferenciją, kurios metu tarp kitų dokumentų buvo priimta konvencija „Dėl 1864 m. Ženevos konvencijos principų pritaikymo jūrų kare“, ir kuri buvo pirmasis sėkmingas mėginimas karo aukų apsaugos principus sausumoje pritaikant jūrų karui. Pirmasis straipsnis priimtos konvencijos nurodė, kad laivai, kurie yra sukonstruoti ar išimtinai skirti naudoti kaip karo laivai - ligoninės ir apie juos yra pranešta kitoms kariaujančioms pusėms, „turi būti gerbiami ir negali būti užgrobti, kol tęsiasi karo veiksmai“¹³³. Tuo tarpu 4 str. nustato karo aukų diskriminacijos draudimą, kuriuo remiantis įtvirtinta pareiga suteikti pagalbą nepriklausomai nuo sužeistojo ar ligonio tautybės. Penktajame straipsnyje įtvirtintas tokių laivų žymėjimo būtinumas, kad identifikuotų juos kaip saugomus laivus: karo laivai - ligoninės turi būti nudažyti baltai su horizontalia žalia juosta bei turi būti iškelta balta vėliava su raudonu kryžiumi viduryje. Ši konvencija praktikoje buvo patikrinta 1904-1905 Rusijos-Japonijos kare, kadangi abi kariaujančios šalys buvo šios sutarties šalimis, buvo stengiamasi laikytis įtvirtintų principų, nors buvo įvykdyta ir tyčinių pažeidimų. Pavyzdžiui, Rusija skundėsi, kad Japonija tyčia atakavo Rusijos karo laivą - ligoninę 1904 m. gegužę Port Arthur apsiausties metu; 1905 m. Rusijos laivas - ligoninė Orelas buvo užgrobtas ir Japonijos prizų teismo konfiskuotas dėl nemedicininų paslaugų Rusijos laivynui, kurios buvo naudojamos kariniams tikslams¹³⁴.

Antrojoje Hagos konferencijoje buvo taip pat priimta konvencija „Dėl 1864 m. Ženevos konvencijos principų pritaikymo jūrų kare“, kuri tik pakartojo 1899 m. konvencijos nuostatas, o priimti nauji straipsniai skirti aiškesniam jų supratimui.

Prasidėjus I pasauliniam karui šios konvencijos buvo pripažįstamos abiejų kariaujančių pusių kaip reguliuojančios karo laivų - ligoninių naudojimą ir apsaugą tarptautinio ginkluoto konflikto metu, šios taisyklės taip pat buvo taikomos ir II pasaulinio karo metu. Hagos konvencijos, pritaikiusios 1894 m. Ženevos konvenciją jūrų karui tapo pagrindu 1949 m. II Ženevos konvencijai.

¹³³ Hague III - Adaptation to Maritime Warfare of Principles of Geneva Convention of 1864: July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-01.

¹³⁴ *The History of the Russian Navy. The Russo-Japanese War. Port Arthur: Prologue*//<http://www.navy.ru/history/hrn10-e.htm>; prisijungimo laikas: 2006-09-15.

2.2. Karinis neutralitetas

Terminas „neutralitetas“ karo teisėje reiškia valstybės, kuri aktyviai nedalyvauja vykstančiame ginkluotame konflikte ir susilaiko nuo pagalbos teikimo bet kuriai kariaujančiai pusei, teisinę padėtį, taip pat jis apibūdina ir kelių valstybių padėtį vykstančiuose ginkluotuose konfliktuose¹³⁵. Tačiau reikėtų skirti karinį neutralitetą ir nuolatinį neutralitetą, kuris nustatomas specialia sutartimi, nes šiuo atveju valstybė turi tam tikrų pareigų ne tik karo, bet ir taikos metu.

Karinio neutraliteto sąvoka atsirado plėtojant jūrų teisę. 18-19 a. sparčiai augant ir vystantis tarptautinei prekybai, jūrinės valstybės pradėjo ieškoti būdų, kaip išvengti kovojančiųjų valstybių trukdymo neutraliai prekybai ir taip lėmė neutraliteto vystymąsi. 19 a. pabaigoje neutraliteto sausumoje ir jūroje teisinis statusas buvo gana palankiai priimtas, tačiau išryškėjo nuomonių skirtumas dėl tam tikrų neutralių šalių teisių ir pareigų¹³⁶.

Kai kurie 1899 m. II Hagos konvencijos straipsniai reguliavo neutralių valstybių teises ir pareigas, tačiau daug plačiau jos buvo įtvirtintos 1907 m. V ir XIII konvencijose, pirmoji buvo skirta sausumos, o antroji jūrų - karui. Šiose konvencijose buvo suformuluotos klasikinio neutraliteto taisyklės. V ir XIII konvencijos priėmimo metu buvo laikoma, kad jos paaiškino tarptautinę papročių teisę, vadinasi, jos įpareigoja visas valstybes. Karo veiksmuose nuo 1907 m. įskaitant ir abu pasaulinius karus, V konvencija buvo dažnai remiamasi tiek neutralių valstybių, tiek kovojančių šalių, tačiau Vokietija I pasaulinio karo metu pažeidė Belgijos ir Liuksemburgo neutralitetą, o Antantės kariuomenė - Graikijos¹³⁷. XIII konvencija draudžia karo veiksmus neutraliuose uostuose ir vandenyse ir tuo pat metu reikalauja, kad neutrali valstybė stengtųsi išvengti tokių veiksmų. Praktikoje kovojančios pusės retkarčiais nukrypdavo nuo konvencijos nuostatų. Pavyzdžiui, buvo tokių atvejų, kai kariaujanti šalis vedė karo veiksmus neutraliuose vandenyse, pasiteisindama, kad neutrali valstybė buvo nepajėgi ar nenorėjo ginti savo teisių prieš kitą kariaujančią pusę¹³⁸.

Šiose Hagos konvencijose yra įtvirtintos neutralių valstybių teisės bei pareigos, taip pat kariaujančių šalių teisės ir pareigos. Iš vienos pusės neutrali valstybė turi teisę likti konflikto nuošalyje ir nebūti jo paveikta, iš kitos pusės ji turi pareigą nedalyvauti konflikte ir būti nešališka. Fundamentali neutralių valstybių teisė yra nurodyta V Hagos konvencijos 1str.: „Neutralios valstybės teritorija yra neliečiama“¹³⁹. Ši teisė ne tik neutraliai valstybei garantuoja, kad ji liks nuošalyje bei nebus paveikta konflikto, bet ir tai, kad konflikto šalis neįeis į jos

¹³⁵ Roberts A., Guelff R. Documents on the Laws of War. Second Edition. Larendon press. Oxford, 1989. 61-69p.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Čiočys P. Tarptautinė humanitarinė teisė. Vilnius, 2004. P. 80.

¹³⁸ Roberts A., Guelff R. Documents on the Laws of War. Second Edition. Larendon press. Oxford, 1989. 61-69p.

¹³⁹ Hague V - Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land: 18 October 1907 //http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-30.

teritoriją, ji nebus naudojama karinėms operacijoms, tranzitui ir panašioms tikslams. Neutralios teritorijos neliečiamybės teisė apima ne tik sausumos teritoriją, bet ir neutralius vandenį: vidaus ir teritorinės jūros vandenį. Be to, neutralios valstybės neliečiamumas reiškia ir tai, kad neutrali valstybė neturi būti netiesiogiai paveikta karo veiksmų, t.y. konflikto šalys neturi teisės padaryti žalos neutraliai valstybei kariaujant tarpusavyje. Remiantis šia taisykle, Sąjungininkų vyriausybės turėjo sumokėti kompensaciją už žalą, padarytą II pasaulinio karo metu Šveicarijoje, nes atakuojant taikinius Vokietijoje buvo padaryti nuostoliai Šveicarijai¹⁴⁰. Nors neutrali valstybė turi teisę nebūti paveikta konflikto, tuo pat metu ji yra įpareigojama „atremti bet kokius jos neutraliteto pažeidimus“ (HK V. 5 str.), todėl ji turi išvengti bet kokių konflikto šalies mėginimų panaudoti neutralią teritoriją karinėms operacijoms invazijos ar tranzito metu, imantis visų galimų priemonių. Problema ta, kad skirtingai suvokiama, kokia apimtimi neutralitetas įpareigoja neutralią valstybę imtis karinių priemonių. Pavyzdžiui, Austrijos ir Švedijos pozicija yra paremta ginkluotu neutralitetu, t.y. kad neutrali valstybė yra įpareigota imtis karinių priemonių atremti neutraliteto pažeidimą, naudojant ginkluotą jėgą. Tuo tarpu Kosta Rikos neutraliteto politika yra paremta neginkluotu neutralitetu¹⁴¹. Tačiau jei neutrali valstybė gina savo neutralitetą, ji privalo laikytis karinės jėgos naudojimo apribojimų, numatytų tarptautinėje teisėje.

Neutralios valstybės nedalyvavimo konflikte principas reiškia ne tik tai, kad ji tiesiogiai nedalyvauja konflikte, bet taip pat ir pareigą neteikti pagalbos konflikto šaliai, o ypač karo laivų, amunicijos ir kitų karinių reikmenų (HK XIII. 6 str.). Tačiau reikia pažymėti, kad pagalba konflikto aukoms nereiškia neutraliteto pažeidimo, netgi tada, kai ji yra suteikiama tik vienos konflikto šalies aukoms. Neutralios valstybės paramos suteikimo draudimas yra absoliutus, netgi kai parama yra suteikiama abiem konflikto valstybėms.

V Hagos konvencijos 2 str. yra numatytas tranzito draudimas per neutralią teritoriją. Šis draudimas taikomas tik tranzitui, kuris yra naudojamas kariniais tikslais, tačiau sužeistųjų ir paramos prekių tranzitas neuždraudžiamas. Šiame straipsnyje yra nurodytos dvi subjektų, negalinčių kirsti neutralią teritoriją, kategorijos: kariuomenė ir tiekimo judėjimai. Antrajai kategorijai galima būtų priskirti ginklų transportavimą, tuo tarpu medikamentų tiekimas nėra draudžiamas.

Neaiškus yra elgesys su konflikto šalių kariais ir karinėmis priemonėmis, rastomis neutralioje teritorijoje¹⁴². Jei visas konflikto šalies ginkluotųjų pajėgų būrys atvyks į neutralios valstybės teritoriją, bus pažeista nedalyvavimo ginkluotame konflikte pareiga, jei neutrali valstybė leis jiems vėl dalyvauti kariniuose veiksmuose. Tokie kariai privalo būti internuoti (HK

¹⁴⁰ Fleck D. *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*. Oxford University Press, 1995. 494-495p.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

V. 11 str.), o karo reikmenys taip pat turi būti laikomi tol, kol baigsis konfliktas.

Taigi 1907 m. Hagos konferencijoje nurodytos paprotinės teisės normos, reglamentuojančios neutralitetą ir jo taikymą, buvo kodifikuotos konvencijoje „Dėl neutralių valstybių ir asmenų teisių ir pareigų sausumos kare“ bei konvencijoje „Dėl neutralių valstybių ir asmenų teisių ir pareigų jūrų kare“. Šiose konvencijose įtvirtintos klasikinio neutraliteto taisyklės yra pagrįstos vienodos ir nešališkos pozicijos kariaujančių šalių atžvilgiu principu. Be šių dviejų konvencijų, yra ir keletas kitų 1907m. priimtų konvencijų, kurios taip pat yra svarbios neutraliteto teisėje: VII konvencija „Dėl prekybos laivų vartimo karo laivais“, XI konvencija „Dėl paėmimo į nelaisvę teisės jūrų karo metu“ ir XII konvencija „Dėl Tarptautinio prizų teismo steigimo“. Tačiau po dviejų pasaulinių karų dėl kolektyvinio saugumo sistemos sukūrimo tradicinė neutraliteto teisė prarado buvusią svarbą.

2.3. Atsakomybės už tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus pradmenys

Už tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus gali būti atsakingi tiek asmuo ar asmenys, kurie yra individualiai atsakingi už savo veiksmus, tiek valstybė ar kita konflikto šalis. Reakcijos, atoveiksmiai gali atsirasti iš karto po pažeidimo arba praėjus laiko tarpui jas gali sukelti individualūs asmenys arba kolektyviniai subjektai, jie gali būti teisėti ir neteisėti.

Valstybės atsakomybė „už jos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių asmenų įvykdytus veiksmus“ buvo numatyta 1907 m. Hagos konvencijos „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ 3 str. Ši valstybės atsakomybė yra dalis jos bendros atsakomybės už tarptautinius teisės pažeidimus, už kuriuos ji yra atsakinga. Šis straipsnis sukelia daug diskusijų. Neaišku ar ši nuostata taikoma ribotam veiksmų ratui ir ar šis straipsnis taikomas tik reguliariosioms ginkluotosioms pajėgoms, o ne *levee en masse* ir išsivadavimo judėjimams okupuotoje teritorijoje. Nors praktikoje laikoma, kad valstybė yra atsakinga tik už ginkluotųjų pajėgų atliktus nusikaltimus, tačiau 2003 m. Distomo byloje buvo nuspręsta, kad valstybė yra atsakinga už tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, įvykdytus jos valdžios organų (pvz., policijos)¹⁴³. Gan plataus pobūdžio sprendimas buvo priimtas Reparacinių išmokų byloje 1963 m., kurioje Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad „konflikto valstybė yra atsakinga ir už savo piliečių atliktus karinius veiksmus, kurie prieštarauja tarptautinei viešajai teisei“¹⁴⁴.

Į 3 str. taikymo sferą patenka ne tik atvejai, kai ginkluotųjų pajėgų nariai atlieka

¹⁴³ Rau M. State Liability for Violations of International Humanitarian Law. The Distomo Case before the German Federal Constitutional Court/http://www.germanlawjournal.com/pdf/Vol07No07/PDF_VOL_07_No_07_701_7_20_Developments_Rau.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-01.

¹⁴⁴ Henchaerts J.M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. ICRC. Cambridge University Press, 2005. P. 531.

veiksmus, kurie patenka į jų kompetencijos apimtį, bet ir tie atvejai, kai jie veikia nepakludami ar be įsakymų (Distomo byla).

Terminas „kompensacija“, naudojamas 3 str., apibrėžia vieną iš reparacijos formų, nenurodant skirtumo tarp jų. Tačiau tai nereiškia, kad kitos reparacijos formos nebetaikomos už THT pažeidimus. Faktas, kad pareiga sumokėti kompensaciją yra ribojama sąlyga „jei to reikalauja teismo sprendimas“, gali padėti valstybei išvengti visiškos atsakomybės, tačiau teisingas supratimas turėtų būti, kad valstybės, būdamos atsakingos už asmenų, priklausančių jų ginkluotosioms pajėgoms, atliktus veiksmus, turi imtis visų priemonių, kad atlygintų padarytą žalą neneigiant atsakomybės. 1997 m. Leivadijos pirmos instancijos teismo (Graikija) sprendime buvo pažymėta, kad terminas „jei to reikalauja teismo sprendimas“ ypač pabrėžia, kad turtinė žala turi atsirasti kaip rezultatas dėl konvencijų pažeidimo“¹⁴⁵. Po Antrojo pasaulinio karo sudarytoje taikos sutartyje tarp JAV ir Japonijos buvo numatyta, kad Japonija prisiims atsakomybę už savo piliečių reikalavimus JAV. Shimoda byloje Japonijos ieškovai teigė, kad JAV pasielgė neteisėtai panaudodamos atominės bombas Hirosimos ir Nagasakio puolimui bei kad ji yra įpareigota atlyginti nuostolius. Tačiau Tokijo teismas nepriėmė sprendimo atlyginti nuostolius ir nurodė, kad fizinių asmenų teisės turi būti ginamos tarptautinės teisės, pavyzdžiui, arbitražo tribunolo, o ne bandoma prisiteisti kompensaciją nacionaliniuose teismuose¹⁴⁶. Taigi, remiantis šia byla 3 str., asmeniui nesuteikiama teisė tiesiogiai reikalauti kompensacijos iš valstybės, pažeidusios tarptautinę humanitarinę teisę, gauti kompensaciją įmanoma tik per valstybę, kurios pilietis jos reikalauja.

Taigi 1907 m. IV Hagos konvencijos 3 str. ir vėlesnis patvirtinimas 1977 m. I papildomo protokolo 91 str. numato valstybių atsakomybę sumokėti kompensaciją už neteisėtus veiksmus, įvykdytus jų ginkluotųjų pajėgų. Tačiau, nepaisant visų pastangų, o ypač Tokijo apygardos teismo procesuose, vis dar nėra pakankamų galimybių po ginkluoto konflikto fiziniams asmenims tiesiogiai reikalauti kompensacijos iš valstybės.

Iki I pasaulinio karo priimtuose tarptautiniuose dokumentuose, nors ir buvo draudžiami arba ribojami tam tikri kariavimo metodai ir priemonės, tačiau nebuvo numatyta fizinių asmenų atsakomybė už karo teisės normų pažeidimus.

Tiek 1899 m., tiek 1907 m. Hagos konvencijose „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ nėra įtvirtinta individuali baudžiamoji atsakomybė už Nuostatų sąlygų pažeidimus. Tačiau tai nereiškia, kad individualios atsakomybės koncepcija buvo priešinga valstybių tikslams, priešingai, valstybių kompetencija nubausti savo ar prieš piliečius už įvykdytus karo nusikaltimus dar iki 1907 m. buvo pripažįstama paprotine teise ir dėl to nebuvo poreikio

¹⁴⁵ Henchaerts J.M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 2. ICRC. Cambridge University Press, 2005. 3561-3562p.

¹⁴⁶ Ibid.

patvirtinti šios atsakomybės sutartimi¹⁴⁷. Tačiau terminai „kompetencija nubausti“, t.y. suteikta teisė nubausti ir „įpareigojimas nubausti“, yra visiškai skirtingi.

Karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui, genocido nusikaltimų sąvokos buvo žinomos dar iki II pasaulinio karo. Niurnbergo Chartijos 6 str. įtvirtinta norma dėl karo nusikaltimų jau buvo tapusi tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Karo nusikaltimais buvo pripažįstami jus in bello egzistuojančių normų pažeidimai. Niurnbergo karinis tribunolas po II pasaulinio karo 1946 metais priėmė sprendimą, kuriame pripažino, kad 1907 m. Hagos Nuostatuose įtvirtintų kai kurių normų pažeidimai buvo pripažįstami karo nusikaltimais už kuriuos kildavo individuali atsakomybė: „Karo nusikaltimai, kurie apibrėžti Chartijos 6 str. „b“ punkte jau anksčiau buvo pripažįstami karo nusikaltimais pagal tarptautinę teisę. Jie buvo numatyti 1907 m. Hagos Nuostatų 46 str., 50 str., 52 str. ir 56 str. (...). Pažeidus šiuos straipsnius kalti asmenys buvo baudžiami, o tokių nusikaltimų pripažinimas karo nusikaltimais buvo pernelyg aiškus ir tvirtai nusistovėjęs, kad juos įtraukti į sutartį“¹⁴⁸.

Taigi, Hagos konferencijų metu neegzistavo joks bendras valstybių įpareigojimas nubausti už karo nusikaltimus, todėl ir konvencijose „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ nebuvo įtvirtinta tokia pareiga. Vis dėlto negalima teigti, kad individuali atsakomybė buvo nežinoma. Pavyzdžiui, 1907 m. X Hagos konvencijoje buvo numatyta speciali valstybių pareiga leisti įstatymus dėl baudimo už tam tikrus pažeidimus. Taigi, galima padaryti išvadą, kad 1899 ir 1907 m. Hagos konvencijose pirmą kartą tarptautiniu mastu įtvirtinti individualios atsakomybės pradmenys.

¹⁴⁷ Kalshoven F., Zegveld L. Constraints of the waging of war: an introduction to international humanitarian law. ICRC, 2001. 79 – 80p.

¹⁴⁸ Greppi E The evolution of individual criminal responsibility under international law.//<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JQ2X>; prisijungimo laikas: 2006-12-23.

IŠVADOS

1. 1863-1899 metais buvo įtvirtintos pamatinės taisyklės, kurios turėjo įtakos karo teisės kodifikavimui Hagos konvencijose. Šiuo laikotarpiu buvo priimti keturi kertiniai akmenys: Lieberio kodeksas, Sankt Peterburgo deklaracija, Briuselio deklaracijos projektas ir Oksfordo karo įstatymų vadovas, o 1864 m. priimta Ženevos konvencija sujungė šiuos dokumentus ir padėjo tvirtus pagrindus tolesnei kodifikacijai.

2. 1899 m. Hagos konferencija buvo sušaukta dėl kelių priežasčių. Viena iš jų buvo intensyvūs konfliktai tarp valstybių, kurios savo viešpatavimą palaikė karine jėga. Hagos konferencijų sušaukimą taip pat lėmė ir vis didėjantis apsiginklavimas, augantys kariniai biudžetai.

3. Nusiginklavimas, taikus ginčų sprendimas ir karo žiaurumo sumažinimas buvo trys sritys į kurias buvo sutelktas konferencijų dalyvių dėmesys. Šios sritys tarpusavyje tarpiai susijusios ir yra kaip priemonė pagrindiniam konferencijų tikslui pasiekti – užtikrinti tikrą ir ilgalaikę taiką.

4. Hagos konferencijose priimti Nuostatai išliko svarbiu įvykiu karo teisės evoliucijoje. Nepaisant visų abejonių dėl karo teisės efektyvumo ginkluotų konfliktų metu, šie dokumentai tapo pirmaisiais tarptautiniais instrumentais, kurie kodifikavo taisykles kilusias iš papročių valstybių naudojamų tarpusavio karuose. Niurnbergo karinis tribunolas pripažino, kad 1907 m. Nuostatai įgijo paprotinės teisės galią taip įpareigodamas valstybes nesančias Nuostatų šalimis.

5. Hagos Nuostatuose įtvirtinti kriterijai, kuriais remiantis pripažįstamas teisėto kombatanto statusas, kuris suteikia teisę, patekus į nelaisvę, būti pripažintam karo belaisviu, šiuo metu pripažįstami kaip tarptautinės paprotinės teisės normos, nežiūrint to, jog dėl ginkluotų konfliktų pobūdžio pokyčių jie jau tapo morališkai pasenę.

6. III Hagos konvencijos preambulėje suformuluota Martenso išlyga tapo svarbiu tarptautinės humanitarinės teisės institutu ir iki šiol yra reikšminga aiškinant tarptautines sutartis ir papročius. Ji yra inkorporuota į daugybę sutarčių, karinių vadovų, naudojama tarptautinių tribunolų bei pripažinta tarptautinėje teisės doktrinoje kaip vienas universaliosios karo aukų apsaugos instrumentų.

7. Kai kurie 1899 m. II Hagos konvencijos straipsniai reguliavo neutralių valstybių teises ir pareigas, tačiau daug plačiau jos buvo įtvirtintos 1907 m. V ir XIII konvencijose, pirmoji buvo skirta sausumos, o antroji jūrų - karui. Šiose konvencijose buvo suformuluotos klasikinio neutraliteto taisyklės, įtvirtintas neutralios valstybės nedalyvavimo ginkluotame konflikte principas. Nors neutraliteto institutas yra nykstantis tarptautinėje teisėje, tačiau tarptautinėje humanitarinėje teisėje jis vis dar aktualus.

8. Hagos konferencijų metu buvo įtvirtintos normos reguliuojančios karo aukų apsaugą. Vienos pagrindinių numatytų normų yra karo laivų – ligoninių gerbimo principas, karo aukų diskriminacijos draudimo principas, karo laivų – ligoninių žymėjimas ir jo būtinumas. Šioje konvencijoje įtvirtintos normos vėliau tapo pagrindu 1949 m. II Ženevos konvencijai.

9. Valstybės atsakomybė „už jos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių asmenų įvykdytus veiksmus“ buvo numatyta 1907 m. Hagos konvencijos „Dėl sausumos karo įstatymų ir papročių“ 3 str. Tačiau nors tiek 1899 m., tiek 1907 m. Hagos konvencijose nėra įtvirtinta individuali baudžiamoji atsakomybė už Nuostatų sąlygų pažeidimus, numatyta speciali valstybių pareiga leisti įstatymus dėl baudimo už tam tikrus pažeidimus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Tarptautiniai dokumentai

1. 1863 Instruktions for the government of armies of the United States in the field (Lieber code)//<http://www.icrc.org>.
2. 1868 Declaration renouncing the use, in time of war, of explosive projectiles under 400 grammes weight. Saint Peterburg//<http://www.icrc.org>.
3. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War.- Brussels, 27 August 1874//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/135?OpenDocument>.
4. Peace Conference of the Hague 1899: Russian Circular January 11, 1899 (December 30, 1898, Old Style). The Avalon Project at Yale Law School//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague99/haguemen.htm>.
5. Declaration on the use of bullets which expand easily in the human body. The Hague, 29 July 1899. Declaration on launching of projectiles from balloons. The Hague, 29 July 1899// <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>.
6. Declaration concerning Asphyxiating Gases. The Hague, 29 July 1899//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebART/165-140001?OpenDocument>.
7. Final Act Of the International Peace Conference. The Hague, 29 July 1899//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/145?OpenDocument>.
8. Hague conventions of 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>.
9. Hague conventions of 1907//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/lawwar.htm>.
10. Laws of Customary of War on Land (Hague II), July 29, 1899//<http://www.yale.edu/lawweb/Avalon/lawofwar/hague02.htm>.
11. Geneva Protocol for the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare//<http://fas-www.harvard.edu/~hsp/1925.html>.
12. Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos//Žin., 2000, Nr.63-1904.
13. Security Council resolution 1483 (2003). The situation between Iraq and Kuwait//http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions03.html.
14. A/RES/38/75. Condemnation of nuclear war. Adopted at the 97th plenary meeting, 15 Dec. 1983//<http://www.un.org/Depts/dhl/res/resa38.htm>.

II. Specialioji literatūra

15. Biblija. Nr. SK 31:7-8.
16. Belligerent Occupation//<http://lawofwar.org/Occupation.htm>.
17. Benvenisti E. The Security Council and the law of occupation: Resolution 1483 on Iraq in historical perspective//<http://tau.ac.il/law/members/benvenisti/articals/amos.doc>.
18. Best G. Peace Conferences and the Century of Total War: the 1899 Hague Conferences and what came after//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.00096>.
19. Bos A. The Importance of the 1899, 1907 and 1999 Hague Conferences for the Legal Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict//<http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-0033.2005.00539.x?cookieSet=1>.
20. Boyle G.J. Military humanity in war fare: the law of civil war//<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/BGJ.htm>.
21. Bowers P. Iraq: law of occupation. Research paper 03/51, 2003//<http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp03-051.pdf>.
22. Casey Lee A., Rivkin David B., Bartram Jr & Darin R. Unlawful Belligerency and its Implications under International Law//http://www.pegcus/archive/Unitary%20Executive/Rivkin-Casey_unlawful_belligerency.pdf.
23. Cassese A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky//<http://www.ejil.org/journal/vol11/No1/ab13.html>.
24. Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros.- Vilnius: Eugrimas, 2002.
25. Coupland.R., Loya D. The 1899 Hague Declaration concerning Expanding Bullets: A Treaty effective for more than 100 years faces complex contemporary issues//http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/irrc_849_Coupland_et_Loye.
26. Čiočys P. Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
27. Deter I. The law of war. Second edition. – Cambridge: Cambridge university press, 2000.
28. Dinstein Y. The conduct of hostilities under the law of international armed conflict. – Cambridge: Cambridge university press, 2004.
29. Dinstein Y. Legislation under 43 of HR: Belligerent occupation and Peacebuilding //<http://www.hpcr.org/pdfs/OccasionalPaper1.pdf>.
30. Dorf M.C. What is an “unlawful combatant”, and why it matters: the status of detained Al Qaeda and Taliban Fighters//<http://writ.news.findlaw.com/dorf/20020123.html>.

31. Encyclopedia of Public International Law. T 2. - Amsterdam: North – Holland: Elsevier, 1995.
32. Fleck D. Friedrich von Martens: A Great International Lawyer from Pärnu//<http://www.bdcol.ee/fileadmin/docs/bdreview/bdr-2003-10-section2-article1.pdf>.
33. Fleck D. The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts. - New York: Oxford University Press, 1995.
34. Henchaerts J.M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 1. ICRC. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
35. Henchaerts J.M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume II: Practice. Part 2. ICRC. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
36. Henchaerts J.M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. ICRC. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
37. The History of the Russian Navy. The Russo-Japanese War.//<http://www.navy.ru/history/hrn10-e.htm>; prisijungimo laikas: 2006-06-20.
38. International relations. History of world diplomacy and events from the period of World War I to the last decade of the 20th century//http://www.houston.k12.oh.us/houston/faculty/weigandt_st/weigandt.hm/World%20Affairs/World%20Affairs%20Text.PDF;
39. International tension and trust//<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/is491.pdf>.
40. Kalshoven F., Zegveld L. Constrains of the waging of war: an introduction to international humanitarian law. – Geneva: ICRC, 2001.
41. Keele R.T. Peace unity: 19th Century Irenic Motivations in European Unification. German and Economics Department. 2005, P12-13.//http://sophie.byu.edu/sophiejournal/thesis/keele_thesis.pdf.
42. Levie H.S. History of the law of war on land//<http://www.icrc.org/Web/eng/sitteeng0.nsf/iwplist178/114E245DA2286D1BC1256B66005E8ACC>.
43. Major Leone V. R. Jr. The Falkland Islands War: Winning With Infantry//<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1991/LVR.htm>.
44. Members of the Palestinian Islamic Jihad Arrested, Charged with Rache teering and Conspiracy to Provide Support to Terrorists. Department of Justice//http://www.usdoj.gov/opa/pr/2003/February/03_crm_099.htm.
45. The Permanent Court of International Justice. Cambridge University Press//http://assets.cambridge.org/052183/6859/excerpt/0521836859_excerpt.pdf.
46. Prisoner of war//http://www.reference.com/browse/wiki/Prisoner_of_war.

47. Rau M. State Liability for Violations of International Humanitarian Law. The Distomo Case before the German Federal Constitutional Court//http://www.germanlawjournal.com/pdf/Vol07No07/PDF_VOL_07_No_07_701_7_20_Developments_Rau.pdf.
48. Registers o the Records of the Proceedings of the U.S. Army General Courts-Martial//<http://www.209.85.135.104/search?q=cache:aoIw7XOXxQJ:www.archives.gov/research/captured-german-records/microfilm/m1106.pdf+otto+shorzeny+bulge+ruse+of+war&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=8>.
49. Renault L. The Work at the Hague in 1899 and in 1907. Nobel Lecture//http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1907/renault-lecture.html.
50. Reynolds Jefferson D. Collateral damage on the 21st century battlefield: enemy exploitation of the law of armed conflict, and the struggle for a moral high ground. Air Force Law Review, 2005//http://findarticles.com/p/articles/mi_m6007/is_56/ai_n14700122/pg_2-36k;
51. Roberts A., Guelff R. Documents on the laws of war. Second Edition. - Oxford: Clarendon press. 1989.
52. Rouillard Louis-Philippe F. Precise of the Laws of Armed Conflicts. - New York: iUniverse, Inc., 2004//<http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/p.pdf>.
53. Scott J.B. The Hague Conventions and Deklarations of 1899 and 1907. Third Edition. - New York: Oxford university press, 1918.
54. Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1899. - New York: Oxford university press, 1920.
55. Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. The conferences of 1899 and 1907. - New York: Oxford university press, 1921.
56. Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1907: Plenary meetings of the conference. Volume 1. - New York: Oxford university press, 1920.
57. Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1907: Meetings of the second, third and fourth commissions. Volume 3. - New York: Oxford university press, 1921.
58. Scott J.B. The proceedings of the Hague peace conferences. Conference of 1907: Meetings of the first commission. Volume 2. - New York: Oxford university press, 1921.
59. Shelton D., Kiss A. Martens clause for environmental protection//<http://iospress.metapress.com/index/PERB914YF1TRQ4VC.pdf>.
60. Ticehurst R. The Martens Clause and The Law of Armed Conflict//<http://www.icrc.org/Web/Eng/seteeng0.nsf/iwpllist133/32AEA038821EA35EC1256B66005A747C>.

61. The Trial of German Major War Criminals//<http://www.nizkor.org/hweb/imt/tgmwc/tgmwc-04/tgmwc-04-37-03.shtml>.
62. Treatment of „Battlefield Detainees“ in the War on Terrorism//<http://www.fas.org/irp/crs/RL31367.pdf>.
63. Verri P. Dictionary of the international law of armed conflict. – Geneva: ICRC, 1992.
64. Wolf R., Wolf W. Laws of war and international law//http://www.vidya.nl/producten/0209_lawswar/chapt2.pdf.
65. Wyman R.H. The first rules of air warfare//<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1984/mar-apr/wyman.html>.
66. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права: курс, прочитанный в июле 1982г. в Страсбургском университете в рамках информационной сессии. Москва, 1994.
67. Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право. - Москва: Институт государства и права Российской Академии наук, 1997.

III. Teismų praktika

68. The Advisory Opinion of the International Court of Justice//<http://islandia.law.yale.edu/yhrdlj/pdf/Vol%204/Stephens.pdf>
69. Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (1986)//http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_isummaries/inus_isummary_19860627.htm.
70. Corfu Channel (United Kingdom v. Albania) (1947-1949)//<http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>.
71. Legality of the threat or Use of Nuclear Weapons (1994-1996)//<http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>.
72. Venezuela Claims//<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=16&hid=103&sid=3a7499e0-d33f-4020-a6db-220a8b370c2c%40sessionmgr105>.
73. United States of America v. Sami Amin Al – Arian, Sameeh Taha Hammoudeh, Ghassan Zayed Ballut, Hatem Naji Fariz. Case No.: 8:03-CR-77-T-30-TBM. United States District court. Middle district of Florida, Tampa division//<http://www.flmd.uscourts.gov/Al-Arian/8-03-cr-00077-JSM-TBM/docs/1890941/0.pdf>.

SANTRAUKA

1899 m. Hagos taikos konferencija ir 1907 m. Hagos taikos konferencija buvo sušaukta Rusijos caro Nikolajaus II iniciatyva, o į jas pakvietė Nyderlandų karalienė Vilhelmina. Pirmoji konferencija vyko nuo 1899 m. gegužės 18 d. iki liepos 22 d. Hagoje ir joje dalyvavo 26 valstybės. Antroji konferencija taip pat vyko Hagoje nuo 1907 m. birželio 14 d. iki spalio 18 d. ir joje dalyvavo 44 valstybės.

Hagos konferencijų metu nepavyko sureguliuoti ginklavimosi klausimo, tačiau buvo priimtos karo teisę reguliuojančios deklaracijos ir konvencijos, kurios buvo ratifikuotos daugelio valstybių. Didžiausia sėkmė – sausumos karo įstatymų ir papročių kodifikavimas Hagos Nuostatuose, kurie pripažinus tarptautinei bendruomenei tapo universaliu tarptautiniu papročiu. Šiuose Nuostatuose įtvirtintos sausumos karo taisyklės tokios kaip: asmenų, kurie pripažįstami kombatantais nustatymo sąlygos, elgesys su karo belaisviais, kariavimo metodų ir priemonių ribojimas, pagrindinės taisyklės dėl civilių ir kultūros vertybių apsaugos, okupavusios valstybės elgesio apribojimai ir t.t. Kitos priimtos konvencijos taip pat laikomos svarbiomis, tačiau konvencijos reguliuojančios neutraliteto teisę, neįgijo tokios svarbios praktinės reikšmės. Svarbiu pasiekimu laikomas Nuolatinio arbitražo teismo įsteigimas, tačiau Antrosios konferencijos metu JAV nepritarė pasaulinio teismo įsteigimui. Antroji Hagos taikos konferencija sušaukta siekiant papildyti 1899 m. konvencijas ir deklaracijas, joje buvo sureguliuoti jūrų karo klausimai. Trečioji Hagos konferencija turėjo įvykti 1916 m. tačiau dėl Pirmojo pasaulinio karo taip ir neįvyko.

Taigi, Hagos taikos konferencijos prisidėjo prie tarptautinės humanitarinės teisės vystymosi, kodifikuojant karo įstatymus ir papročius, o jų metu suformuluotos tarptautinės teisės taisyklės, tapo pavyzdžiu tiek Tautų Sąjungai tiek Jungtinėms Tautoms.

SUMMARY

International Peace Conference of 1899 (First Hague Conference) and International Peace Conference of 1907 (Second Hague Conference) were called by Russia Czar Nicholas II and at the invitation of the Queen Vilhelmina of the Netherlands. The first conference was convened from May 18 to July 22, 1899 at the Hague and 26 States participated. The Second Conference also took place at The Hague on June 14 to October 18, 1907 and 44 States participated.

The Hague Conferences failed chiefly in the field of the restriction of armaments. Neither succeeded in the main announced purpose of effecting a reduction in armaments, but a number of declarations and conventions respecting the laws of war were adopted and were later ratified by many states. The most important success was the codification of the law of war on land by Hague Regulations, which by general acceptance of the international community became universal customary international law. The Regulations provide rules concerning all aspects of land warfare on which the contracting states had been able to agree, such as: the categories of persons that were to be regarded as combatants; the treatment of prisoners of war; restrictions on the adoption of means and methods of waging war, including some basic rules on the protection of civilian population and cultural objects; restrictions on the behaviour of an Occupying Power, etc. Other conventions relating to the law of war are also to be counted as achievements, but conventions on the law of neutrality did not have the same impact in practice. A substantial achievement was the founding by the First Hague Conference of the Permanent Court of Arbitration. However, at the second conference the United States failed in its effort to secure the establishment of a world court. The activities of the Second Conference with respect to the law of land warfare were confined to a minor revision of the Convention and Declarations of 1899. The Conference also actively occupied itself with various questions of naval warfare. A third conference, scheduled for 1916, was canceled because of World War I.

Apart from specialized aspects, the conferences contributed to the general development of international humanitarian law by promoting its codification. In the attempt to formulate certain rules of international law, the Hague Conferences furnished an example for both the League of Nations and the United Nations.